

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İstanbul Haliç Surları'nın Ayvansaray ve Cibali Semtleri Arasındaki İzlerinin Kentsel Dinamikler ve Koruma Anlayışı Bağlamında İrdelenmesi

Examination of the Traces of İstanbul Golden Horn Walls Between Ayvansaray and Cibali Districts within the Context of Urban Dynamics and Conservation Approach

📧 Funda Server Kerestecioğlu,¹ 📧 Melis Bilgiç²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İstanbul

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul

ÖZ

Tarihi Yarımada'nın Haliç kıyılarındaki savunma yapıları olarak kentin gelişimiyle eş zamanlı inşa edilen Haliç Deniz Surları, günümüz İstanbul'unun tarihsel katmanlılığının ve kültürel birikiminin önemli bir parçasıdır. Tarihsel süreçte Haliç Deniz Surları işlevini kaybederek önemli ölçüde yıkıma uğrarken; Ayvansaray ve Cibali arasındaki bölümü, çeşitli yapı grupları veya kentsel alanlarla bir arada kalıntılar halinde günümüze ulaşmıştır. Ancak, tarihsel bağlamından oldukça kopmuş ve algılanamaz durumdadır. Haliç Surlarının görünmezliğinin artmasıyla birlikte korunması konusundaki farkındalığın geliştirilemediği düşünülmektedir. Makalede Haliç Deniz Surlarının özgün fiziksel bütünlüğündeki kayıpların ve mevcut izlerin tespiti yapılmış, Ayvansaray ve Cibali arasındaki günümüze ulaşan bölümlerinin mekânsal analiz yöntemi ile algılanabilirliğini ve görünürliğini olumsuz etkileyen koruma sorunları belirlenmiştir. Çalışmanın ilk aşaması, Haliç Surlarının kronolojik gelişimindeki kentsel dinamikler ışığında belirlenen dönüm noktaları iskeletinde, koruma anlayışındaki gelişmeler ve Dünya üzerindeki diğer kent surlarının dönüşümü ile ilişkilendirilerek Haliç Surlarının özgün fiziksel bütünlüğündeki değişimlerin ve yaşanan kayıplarla birlikte izlerinin haritalandırılmasını içermektedir. İkinci aşamada, Ayvansaray - Cibali arasında Haliç Surlarının izleri ve yakın çevresinde mekânsal analizler ve ölçekli fotoğraf çekimleri aracılığıyla günümüz durumuna yönelik tespitler yapılmıştır. Kentsel dinamikler etkisinde koruma sorunları; bayındırlık ve imar faaliyetleri, ulaşım kararları ve trafik yükü, plansız ve düzensiz yapılaşma, işlevsel, mekânsal ve sosyal sürekliliğin sağlanamaması, tescil kaydı eksikliği, bilgilendirme düzenlemelerinin eksikliği, toplumsal ve yönetsel anlamda koruma bilincinin yeterli düzeyde gelişmemiş olması ve temelde farklı menfaat gruplarını kapsayan bütüncül bir "yönetim planı"nın olmayışı olarak belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Haliç Surları; kentsel dinamikler; koruma sorunları; mekânsal analiz; İstanbul; savunma mirası.

ABSTRACT

The Golden Horn Sea Walls that were built simultaneously with the development of the city, as one of the defence buildings are a significant component of the historical stratification and cultural accumulation of İstanbul's Historical Peninsula. Although it has been severely destroyed by urban transformations during the historical process, the part of it between the districts of Ayvansaray and Cibali has remained as ruins with various building groups or urban areas. But it is quite detached from and unnoticeable in its historical context. It is considered that the high level of invisibility of the Sea Walls, awareness of the preservation of it has not been quite developed. In this study, losses of the original integrity and the existing traces of the Sea Walls are detected and urban preservation problems of the remaining walls between Ayvansaray and Cibali are determined. The first phase of the study includes determination of the turning points in the light of urban dynamics in the chronological development of İstanbul with the developments of the conservation knowledge and the transformation of other city walls in the World. In the second phase, the current situation is determined through spatial analysis method and scaled photographs of the remainings of the Sea Walls between Ayvansaray and Cibali districts. Preservation problems within the context of urban dynamics have presented such as public works and zoning activities, improper transportation decisions, unplanned new buildings, lack of functional, spatial and social continuity and absence of the integrated "management plan" that includes different interest groups.

Keywords: Golden Horn Sea Walls; urban dynamics; presentation problems; spatial analysis; İstanbul; defence heritage.

Geliş tarihi: 25.03.2021 Revizyon tarihi: 31.03.2022
Kabul tarihi: 06.05.2022 Online yayımlanma tarihi: 27.01.2023
İletişim: Funda Server Kerestecioğlu
e-posta: ozturk@yildiz.edu.tr

Giriş: Kent ve Sur İlişkisi

Kent surları ve istihkâm sistemleri, kenti dışarıdan gelecek tehlikelere karşı savunmak ve askeri avantaj sağlamak amacıyla inşa edilmiş fiziksel savunma strüktürleridir (Ashworth, 1991). Yönetimsel, ekonomik ve askeri bakımdan kentin gelişimini kontrol eden bir kent bileşeni olarak surlar, kent içini ve dışını ayıran “sınır” (*frontier, edge, border, boundary*) olarak tanımlanmıştır (Fontana-Giusti, 2011; Mumford, 2007). Ancak iç ve dış, ya da iki farklı mekân arasındaki ayrımı sağlayan sabit bir çizgi olarak geçen tanımıyla “sınır”, surlar için katı ve rijit bir nitelik tanımlamaktadır (Bütüner Baş, 2008). Oysa surlar sahip oldukları boşluklarıyla “ön” ve “arka” ya da “iç” ve “dış” arasında etkileşim sağlayan ve bu haliyle bir sistem tanımlayan yapılarıdır. İki farklı mekân ya da yer arasındaki ortak etkileşimin kurulduğu alan tanımıyla “arayüz” (*interface*), sur sisteminin oluşturduğu bütünlük için referans verilebilecek tanımlardan birisidir (Erkal, 2001).

Eski Mısır hiyeroglifinde gösterilen sokak dokusu ve surların birlikteliği, surların kent için ne kadar eski bir geleneğe dayandığını göstermektedir (Bruce, 2006) Çince “kent” ve “sur”un birbirine eş anlamlı kelimeler olarak kullanımı ve İngilizcede “kasaba (town)”nın, engel (*hedge*) ya da kuşatma (*enclosure*) anlamına gelen kelimedenden türemesi gibi örnekler tarih boyunca “kent” ve “sur” arasındaki güçlü ilişkiye dikkat çekmektedir (Kostof, 1992). Diğer yandan kentliyi temsil eden “suriçi” kavramı, “burjuva” ve “medeni” gibi kökeninde “kentli” olan sözcüklerle eş anlamlıdır (URL-1).

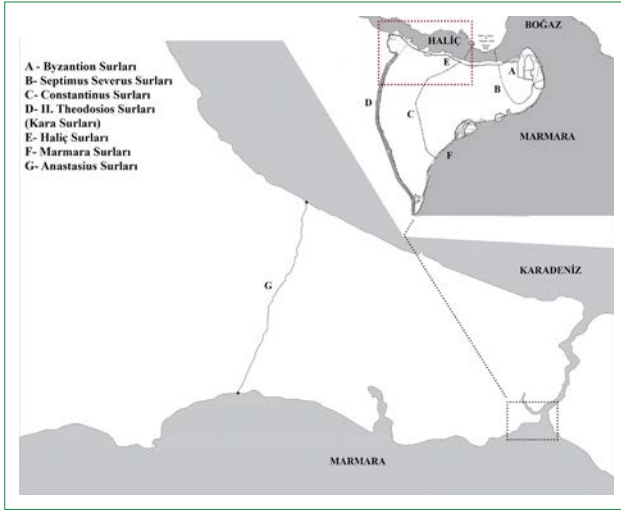
14. yüzyılın sonunda topun icadı ve 1453 yılında ilk defa İstanbul’un fethi sırasında savaş silahı olarak kullanımıyla surlara dayanan savunma sisteminin sahip olduğu avantajları sona erdirirken; geleneksel kent formları ve surlarının değişmesine neden olmuştur (De La Croix, 1972). Aşılmazlığı ile öne çıkan kent surlarına karşın İstanbul’un askeri teknolojide yaşanan gelişmeler sonucu fethiyle başlayan Yeniçağ’da kentler, savunma ilkeleri doğrultusunda mimar ve mühendisler tarafından yıldız ve çokgen formlu kentler taarruz mekanizmasını barındıran fonksiyonel bir siper olarak tasarlanmıştır (Ashworth, 1991; Kostof, 1991). Bu dönemde savunma sistemlerinin silüetleri değişirken, geleneksel dikey sistemler yerini yatay hatta gelişen strüktürlere bırakmıştır. Kent kimliğinin güçlü bir simgesi olarak öne çıkan kent surları, fonksiyonel gerekliliğin yanı sıra estetik kaygılarla da öne çıkmıştır (Rossi, 1984).

Sanayi devrimiyle başlayan süreçte askeri teknolojideki ilerlemeler ve ulus-aşırı akışların (insan, ürün, bilgi) önem kazanmasıyla sur sistemleri öncelikle savunma işlevlerini kaybetmişlerdir. İdari ve ekonomik değişimlerle surlar, “sınır” bileşeni olarak önemini kaybederek, kentsel gelişmenin önünde bir “engel” olarak görülmeye başlanmıştır (Nijenhuis, 1991; Fontana-Giusti, 2011). Bu bağlamda kent surlarının kademeli

olarak tahribata uğradığı veya tamamen yıkıldığı örneklerle karşılaşmıştır. Surların korunduğu az sayıda örnekte, kentlere yeni yapıların eklenmesiyle, savunma işlevlerindeki kapı ve kulelerle desteklenen lineer sur hattının ötesinde kentin tarihine tanıklık ederek adapte olan yeni bir mimari kimlik ve karakter ortaya çıkmıştır (Bosselmann, 2008).

ICOMOS tarafından yayınlanan *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*’nde (2011) vurgulandığı üzere kent surları, kentin askeri savunma tarihini yansıtan bir anıt olması yanı sıra çevresiyle birlikte kazandığı işlevsel ve dönemsel çeşitlenme bakımından zengin potansiyele sahip bir kültürel miras alanı tanımlamaktadır (URL-2). Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü’nde (2008) belirtildiği gibi özgün değerlerinin anlaşılması, tanımlanması ve topluma sunulması ile kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunması gerçekleştirilmektedir (URL-3). Tahkimat ve Askeri Mirası üzerine Bilimsel Komitesi’nin (ICOFORT) tartışmaya açtığı “Surların ve Tahkimat Sistemlerinin Bakımı, Korunması ve Sunumu Kartası” (2019) surların özgün değerlerinin belirlenmesi, topluma doğru şekilde sunulması ve savunma yapısı olarak çevresi ile ilişki içinde tasarlanan surların korunmasına yönelik girişimler sırasında söz konusu ilişkileri bozmadan çevresiyle birlikte korunması konularına vurgu yapan bu konuda öncül bir metin olarak koruma yazınına dâhil edilmiştir (URL-4). Surların özgün durumuna uygun şekilde korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik farkındalığın ve bilincin artırılması adına surlara değer kategorileri belirlenmiştir. Tarihi kent merkezinin sınırlarını yansıtan surları, tarihsel belleği taşıyan bir “*referans noktası*” olarak değerlendirmek mümkündür. İçinde bulunduğu çevre ve silüete katkılarıyla “*çevre değeri*”, tarih boyunca çeşitli geometrik organizasyon ilkeleriyle bir araya gelen bölümler ve dokular içermesi nedeniyle “*estetik değeri*” kazanmışlardır. Savunma yapısı olarak yapımların bakımından “*teknik değeri*”, kentin uzun tarihi boyunca değişik dönemlerde yaşamış topluluklar ve onların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamlarına tanıklık etmiş olmasından kaynaklanan “*arkeolojik*”, “*tarihi belge*” ve “*eğitim değeri*” taşımaktadırlar (URL-4).

Kent surlarının yakın çevresini içerecek biçimde kentsel ölçekte mekânsal varlığının değerlendirilmesi; kent silüeti içindeki yerleri, görünebilirlikleri ve izlenebilirlikleri, yakın çevresindeki işlevlerin tanımlanması ile sürekli bakım-onarım, restorasyon ve müdahale teknikleri, yeniden işlevlendirme, özel mülkiyet sorunlarının çözülmesi, tescile kayıt ve envanter oluşturma gibi koruma bilincinin artırılması ile ilişkili başlıklar günümüzde surların korunması konusunda sıklıkla karşılaşılan ve titizlikle ele alınması gereken sorunlardır. Aksi durumda surların zaman içinde karşı karşıya kaldığı doğal ve insan kaynaklı etkenlerle çok daha geri döndürülemez sonuçlar yaratmaktadır.

Şekil 1. Tarihi Yarımada'yı savunmak amacıyla inşa edilen sur sistemleri ve çalışma alanı Haliç Surlarının işaretlenmesi (Millingen, 1899'dan sonra yazarlar tarafından geliştirilmiştir.)

Yaklaşık 8500 yıllık tarihiyle İstanbul'da günümüze ulaşan surlar, Tarihi Yarımada'nın batı sınırını oluşturan kara surları, Yarımada'nın kuzey kıyısı boyunca inşa edilen "Haliç Deniz Surları" ve güney kıyıları boyunca uzanan "Marmara Deniz Surları" ile Çatalca yakınında bulunup Karadeniz ile Marmara'yı birleştiren "Uzun Duvar" olarak bilinen "Anastasios Surları" sayılmaktadır (Şekil 1). Günümüze nispeten mekânsal bütünlüğünü korumuş biçimde ulaşan Dünya Miras Alanı Kara Surlarından farklı olarak; Haliç ve Marmara kıyılarındaki deniz surları tarihsel süreçte kentsel dinamikler etkisinde daha fazla zarar görmüş ve farklı coğrafyalarda benzerlerine rastlanan biçimde geniş kapsamlı yıkımlara konu olmuştur. Haliç kıyısında Sarayburnu ve Ayvansaray arasında uzanan özgün deniz suru hattının Unkapanı ve Sarayburnu arasında tek kalıntılar dışında günümüze ulaşarak mekânsal bütünlük gösteren bölümü yoktur. Bu nedenle Haliç Surlarının Cibali ve Ayvansaray arasında farklı yapı grupları veya kentsel alanlarla bir arada olsa da mekânsal sürekliliğini ve bütünlüğünü sürdüren bölümü çalışma alanı olarak belirlenerek mekânsal değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın amacı; savunma işlevini kaybetmesinin ardından kentle birlikte var olma sürecinde Haliç Surlarında tahribat yaratan sebeplerin belirlenmesi ve günümüz mevcut yapı-doğal çevresi içinde kentsel ölçekte koruma sorunlarının ortaya konması ile korunmasına yönelik toplumsal ve yönetsel an-

lamda farkındalığın vurgulanmasıdır. Bu kapsamda ilk aşamada, Haliç Surlarının kronolojik gelişimi doğrultusunda literatür taraması yoluyla edinilen kitap, makale, arşiv belgeleri ile eski tarihli görsel belgelerde kentsel dinamikler ve koruma anlayışındaki gelişmelerin eş zamanlı irdelenmesi sonucu üretilen karşılaştırmalı tablolar ve haritalarda surun değişen mekânsal varlığı, kayıpları ile söz konusu kayıplara neden olan aktörler ve etkenler ortaya konmuştur. Makalenin alan çalışması verileri üzerinden oluşturulan ikinci aşamada; Ayvansaray ve Cibali semtleri arasında mekânsal analizler ve yerinde ölçekli fotoğraf çekimleri aracılığıyla günümüz durumunda yakın çevre ve kent dinamikleri bağlamında gelişen koruma sorunları belirlenmiş ve uluslararası geçerliliğe sahip belgeler ışığında koruma anlayışının ve farkındalığının geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkarılmıştır.

Kentsel Dinamikler Etkisinde İstanbul ve Haliç Surlarının Değişimi

Tarihi Yarımada'nın etrafını çeviren kara ve deniz surlarının, savunma yapısı olarak inşa edilmesinden günümüze kadar geçirdiği dönüşüm; Antik Dönem- 1453, 1453–1839, 1839–1923, 1923–1956, 1956–1980 ve yakın geçmiş-2020 alt dönemlerinde incelenmiştir. İstanbul kenti özelinde deneyimlenen tarihsel kırılma noktaları dikkate alınarak belirlenen aralıklarda Haliç Surları ile tarihsel bağlamını oluşturan yakın çevresinin kentsel dinamikler ve koruma anlayışı etkisinde değişen işlevlerine, koruma durumlarına ve devlet yönetiminin surlara yönelik temel yaklaşım ve uygulamalarına odaklanılmıştır.

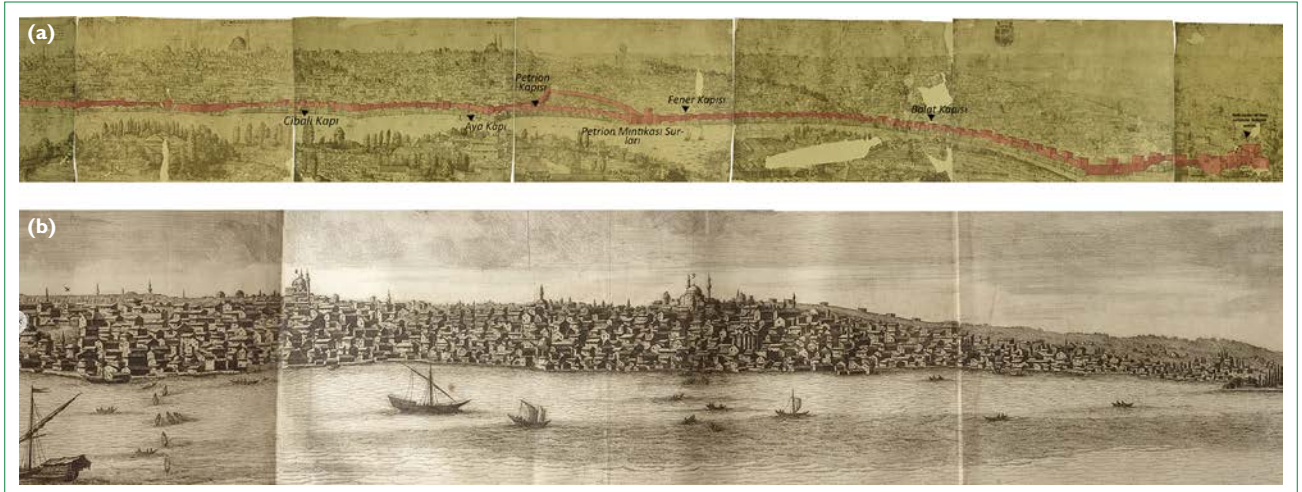
Antik Dönem- 1453: Kentin Kuruluşundan İstanbul'un Fethi'ne: Savunma Yapısı Olarak Surlar

Tarihi Yarımada'da bulunan surlar doğudan batıya doğru kronolojik olarak "Byzantion (Bizas veya Byzas) Surları", "Septimius Severus Surları", "Constantinus Surları" ve "Theodosius Surları" olarak sıralanmaktadır. Yaratıcılarının adıyla anılan surlar arasından ilki, M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren Byzantion kentinin Akropolis'i çevresinde inşa edilen Byzantion (Bizas veya Byzas) Surlarıdır.¹ Kentin Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girişi ile birlikte Septimius Severus (193–211) döneminde M.S. 196 yılında yeni bir sur hattı inşa edilmiştir.² Ardından, I. Constantinus (306–337) döneminde başkentin İstanbul'a taşınması ile birlikte kenti genişletmek amacıyla M.S. 330 yılında eski sur hattının iki buçuk km batısında Unkapanı, Saraçhane, Yenikapı eksenini üzerine yeni sur dizisi inşa edilmiştir.³

¹ Surların yaklaşık hattı, kıyıdaki en yüksek noktadan başlayarak Haliç Surlarındaki bir kule olan Eugenius'a ulaştığı, bu noktadan sonra ise yeniden kırılarak güneye yönünde dönerek Strategion'a ulaştığı belirtilmiştir. Günümüzde Sarayburnu çevresindeki Sur-i Sultani olarak bilinen surlar ile yaklaşık aynı hattı izlediğine dair görüşler olan Byzantion Surlarının izleri Topkapı Sarayı'nın batı duvarına denk gelen bölgede yapılan kazı çalışmaları sonucunda aydınlığa kavuşturulmuştur (Eyice, 2010; Mumford, 2007; Kuban, 2010).

² İlk dönem surlarının yaklaşık 500 metre kadar batısına günümüz Eminönü Meydanı hizasından başlayarak Çemberlitaş'a doğru ilerlediği, bu hat üzerinden Divanyolu'na doğru uzandığı, Hipodrom'un etrafından dönerek Sultanahmet Camii'nin bulunduğu bölgeden geçtiği ve buradan Marmara Denizi'ne ilerleyerek sonlandığı düşünülmektedir (Eyice, 2010).

³ Constantinus Surlarının tahmini güzergâhının günümüzde Atatürk Bulvarı'nın Beyoğlu'na doğru uzanan kolu olan Atatürk Köprüsü'nün kuzeyine denk gelen Cibali ile Fener semtleri arasından başlayıp; Marmara Denizi'ne doğru uzanan ve Samatya civarlarında son bulacak şekilde tariflenmiş ve Cibali kıyısındaki günümüze ulaşan sur duvarının Constantinus Surlarının parçası olduğu düşünülmektedir (Eyice, 2010; Tekeli, 2013).

Şekil 2. (a) 1527–1590 yıllarına ait Melchior Lorichs Panoramasi (Lorichs, 1902). **(b)** 1652–1729 yılları arasında Cornelis de Bury'n panoramasında Haliç Surlarının bütünlüğü (Kubilay, 2012).

II. Theodosius (408–450) döneminde nüfusun artmasıyla, kentin sınırlarından taşarak Haliç ve Marmara kıyılarında yeni yerleşim bölgelerinin oluştuğu görülmüştür. II. Theodosius imparatorluğunun ilk döneminde, M.S. 408'de belirtilen yeni yerleşim bölgelerini de kente dâhil etmek üzere Kara Surları olarak bilinen Theodosius Surlarının yapımını başlatmıştır. M.S. 439'da kara surlarının ana sur hattının yapımından sonra Haliç ve Marmara kıyılarındaki daha önceki dönemlerden kalan surlar elden geçirilerek; şehrin kuzey ve güney kıyılarındaki boşluklar doldurulacak biçimde yeni deniz surları inşa edilmiş ve böylece Tarihi Yarımada kara ve denizden kuşatılmıştır (Millingen, 1899; Kuban, 2010). II. Theodosius'un şehrin sınırlarını batı yönünde genişleterek inşa ettirdiği Kara Surlarını Tekfur sarayı mıntıkasından itibaren mevcut olan 14. mıntika surlarıyla birleştirmesiyle Kara Surları⁴ hattı belirlenmiştir (Müller-Wiener, 2002). Kara Surlarının batı köşesi ile Haliç sahili arasındaki bölümün güvenliğini sağlamak için; bu noktadan sahile doğru uzanan Pteron surları inşa edilmiştir (Dirimtekin, 1956). Aynı dönemde Haliç cephesinde Constantinus Surlarının sonlandığı nokta (günümüzde Ayakapı) ile 14. mıntika surlarının Hagios Demetrius Kilisesi önündeki kuzey-doğu ucu birleştirilmiş, batısında kalan kısmının 14. mıntika yarı bağımsız bölgesinin surlarından faydalanması düşünülmüştür (Dirimtekin, 1956; Millingen, 1899). M.S. 626 yılında Avar Kuşatması sırasında şiddetli çatışmalar yaşanan Pteron Bölgesi'nde İmparator Herakleios (610–641) Hagios Demetrius Kilisesi çevresini korumak için batıda Pteron surlarına ve doğuda II. Theodosios tarafından inşa ettirilen deniz surlarına bağlantılı olarak yaklaşık 450–500 m. uzunluğunda, dik-dörtgen 12 burçla (kuleyle) sağlamlaştırılmış yeni deniz suru hattı inşa ettirmiştir (Müller-Wiener,

2002). Böylece Haliç kıyısında Sarayburnu ile Ayyansaray arasındaki 5,4 km. uzunluğundaki alanın tahkimatını sağlamıştır (Millingen, 1899; Dirimtekin, 1956). Kıyıların korunaklı doğal yapısı nedeniyle deniz surları, kıyı çizgisi üzerinde veya kısa bir mesafe geride olacak şekilde tek sıra sur duvarını deniz yönünde destekleyen burçlardan ve kıyıya yakın kurulan yerleşmelerin önemli yapılarına denizden erişilmesini sağlayan kapıların (*poterne*) oluşturduğu özgün mekânsal bütünlüğe sahiptir.

İmparator Tiberius (698–705) ve II. Anastasius (713–715)'ün yönetiminde kentin savunmasının güçlendirilmesi amacıyla kent surları elden geçirilmiştir. Millingen'e göre surların kapsamlı onarımlarına II. Mikhael (829–829) döneminde devam edilmiş ve oğlu Theophilos (829–842)'un tamamladığı çalışmalarda büyük ölçekli yeniden yapımlar gerçekleştirilmiştir (Millingen, 1899). Haliç Surlarında yapılan onarımlar, Hagios Demetrius Kilisesi ile Sarayburnu arasında yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca zamanla dolmuş olan Haliç sahili ile Heraclius Surları arasındaki sahayı batı yönünden savunmak adına kıyı çizgisine dik biçimde üzerinde Xyloporta kapısının bulunduğu bir sur hattı (günümüzde Eyüp Caddesi üzerinde) inşa edilmiştir (Dirimtekin, 1956). Theophilos döneminde neredeyse yeniden inşa edilmiş kadar yenilenerek yükseltilen Haliç Surları üzerinde Theophilos anısına yirmi yazıt olduğu bilinmektedir; ancak kentin gelişimiyle birlikte yıkımlar sırasında büyük çoğunluğu kaybolmuştur. Osmanlı kuşatmasından önce bütünüyle son kez elden geçirildiği bilinen Kara ve Deniz Surları, 1453'te II. Mehmed (1444–1446, 1451–1481) yönetimindeki Osmanlı ordusunun Kara Surları üzerindeki Edirnekapı ve Topkapı'dan girilerek kentin fethedilmesiyle son defa aşılarak savunma işlevini yitirmiştir.⁵

⁴ Constantinus Surlarının yaklaşık 2,5 km batısına inşa edilen Kara Surlarının yapımı ile birlikte kentsel alanının (sur içi veya intra muros) yeni yüzölçümü geçmişe kıyasla %40 kadar artarak yaklaşık 1400 hektara çıkmıştır (Yerasimos, 2010). Kenti batı yönünde kuşatan bir "sınır" ve Orta çağ'ın önemli bir "savunma strüktürü" olarak Kara Surları, Marmara kıyısındaki Mermer Kule ile Haliç kıyısındaki Ayyansaray semtini bağlayacak 14 km'lik bir hat üzerinde daha sonraki dönemlerde yapılan eklemelerle birlikte ana sur, ön sur ve hendekten oluşan üç kademeli ve kompleks bir savunma hattı olarak tasarlanmıştır (Millingen, 1899).

⁵ Jerico (M.Ö.7500), Çatalhöyük (M.Ö. 6000), Uruk (M.Ö.4000), Hattuşaş (M.Ö. 3000), Roma (MS 270), Selanik (MS. 5. Yüzyıl), Londra (MS12 yüzyıl) ve Carrassone (MS 13. yüzyıl)'da görülen savunma strüktürleri Antik dönemden Yeniçağ'a kadar uzanan süreçte başlıca örneklerdir (De La Croix, 1972).

1453–1839: İstanbul'un Fethinden Tanzimat Fermanı'nın İlanına: Kentin Anıtsal Birleşeni Olarak Varlığı Sürdürülen Surlar

İstanbul'un fethi (1453) sırasında hasar gören kent surları, 1454'te II. Mehmet'in (h. 1444–1446, 1451–1481) emriyle Süleyman Bey ve şehrin ilk kadısı Hızır Bey Çelebi tarafından elden geçirilerek onarılmıştır (Ahunbay & Ahunbay, 1994). Kent Surları savunma işlevini yitirse de "sınır" tanımını koruması ve Marmara-Haliç deniz silüetlerinde simgesel önemi nedeniyle Osmanlı Devleti tarafından korunmuştur (Kuban, 2010). İstanbul Surlarının sağlam bir şekilde varlığını sürdürmesine önem veren Osmanlı yönetimi, surları düzenli olarak tamir ettirdiği gibi zarar verecek hatta görünümünü bozacak binaların yapımını da önlemeye çalışmıştır (Ahunbay & Ahunbay, 1994). Sultan II. Bayezit (1481–1512) döneminde 1509 depreminden sonra surların yıkılan yerleri onarılmış, 1583'te Mimarbaşı Sinan tarafından tamirinden geçirilmiştir (Sakaoğlu, 2007). 1558'de bazı bölümlerde surların üstüne, bitişliğine yaptırılmış ev ve dükkânların yıkıldığı görülmüştür. Binalar yıktırılırken; sur duvarı ile konutlar arasında dört arşınlık mesafe bırakılması, saçakların da bu ölçüyü bozmaması gözetilmiş, aykırı durumdaki yapılara yıkım kararı alınmıştır. Böylece surlar yangınlardan korunmaya çalışılmıştır (Kuban, 2010). 1634 yılındaki büyük Cibali yangınıyla Haliç Surlarının zarar gören kısımları, İstanbul Surlarının genelinde yapılan onarımlar kapsamında ele alınmıştır (Müller-Wiener, 2002). Haliç kıyılarını gösteren 1559 yılına tarihlenen Melchior Lorichs Panoraması'nda kıyı boyunca surların sürekliliği okunurken; 1652–1729 yılları arasında Cornelis de Buryn Panoraması'nda surların varlığı bilinmesine karşın bitişik yapılarla deniz cephelerinin kapatıldığı görülmüştür (Şekil 2).

1669, 1719, 1754 ve 1766 depremlerinde zarar gördüğü bilinen kara ve deniz surlarında onarımlar gerçekleştirildiği bilinmektedir (Müller-Wiener, 2002; Anonim, 1994). Ancak 18. yüzyıl başı itibarıyla nüfus artışı ve yangın korkusuyla Eyüp, Galata ve Üsküdar gibi sur dışı yerleşimlerine taşınan kentte, surlar "sınır" işlevini kaybetmeye başlamıştır. Ancak 1730 yılında başlayan Lale Devri'nde surların onarımı için gösterilen yoğun uğraşlar, Osmanlı tarihinde daha önce görülmemiş seviyede olmuş ve 19. yüzyıl başına kadar surların bütünlüğünü korunduğu görülmüştür.⁶

1839–1923: Tanzimat Fermanı'nın İlanı ve Kentin Modernleştirilmesi Girişimleri: Kentleşme Karşısında Bir Engel Olarak Görülen Surlar ve Koruma Anlayışının Gelişimi

Osmanlı yönetiminin kenti modernleştirme arzusu ile geliştirilen kentsel planlama ve imar hareketlerinin hız kazandığı dönemde, 19. yüzyılın başına kadar kararlı biçimde korunan

kara ve deniz surlarının yıkımı pek çok defa gündeme gelmiştir (Çelik, 2015). Kentsel ve ulus-aşırı mobilitenin artışı ile yeni kara-demir yolu ulaşım ağlarının açılması, köprü ve liman projeleriyle parça parça da olsa kent surlarında yıkımlar baş göstermiştir. Modernleşme etkisinde surlarla çevrili hemen her kentte olduğu gibi İstanbul'da surlara karşı olumsuz bakış, 1826 yılında kent surlarının koruma ve denetiminden sorumlu olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla başlamıştır. Bu tarihten itibaren surlar yeni yapı inşası için taş ocağı olarak görülmüştür (Sakaoğlu, 2007). Haliç kıyılarındaki "işe yaramaz" olarak tanımlanan surlar, 1864 yılında çıkan ve sur arazilerinin açık arttırımla satılmasını sağlayan "Kule-i Zemin Nizamnamesi"⁷ ile 1864–1884 yılları arasında tahribatları konu olmuştur (Sakaoğlu, 2007). Sur dokusu, yapılaşan alan içindeki arazilerin küçük parçalar halinde satılması nedeniyle kapılar arasında dar ve uzun yapı adaları oluşmasına neden olmuştur. Surların yerini alan yapı adalarının morfolojisi, Haliç kıyısı ve sur içini ayıran eski hattın izlerini tanımlamaya devam etmiştir.

Modern ulaşım faaliyetleri kapsamında Haliç Surlarının Unkapanı ve Sarayburnu arasındaki bölümünü büyük ölçüde tahribata uğratan kara ve demir yolu ağları arasında en önemlileri kronolojik olarak; 1836'da Unkapanı ve Azapkapı arasındaki ilk köprü ve 1845'te Eminönü ve Karaköy'ü bağlayan ikinci köprü (Kâhya & Tanyeli, 1994) ile 1869'da Sultan Abdülaziz'in (1861–1876) izniyle 1871–1872 yılları arasında başkentten içinden geçerek Sirkeci'de sonlanan Rumeli demiryolu (Engin, 2008) ağlarıdır. Sanayileşme girişimleri kapsamında Haliç kıyılarının seçilmesi sonucu Cibali'de 1881'de inşa edilen büyük fabrikalardan biri olarak Cibali Tütün Fabrikası'nın yapımı sırasında üzerine inşa edildiği Haliç Surları zarar görmüştür (Koçu, 1965) (Şekil 3).

Dönemde yangınların etkisini önlemeye yönelik çözüm arayışlarının sonucu olarak yangın geçiren alanlar kentsel düzenlemelere konu olmuştur. Haliç kıyısında Fener (1855–1860), Ayvansaray (1861) ve Balat (1865) yangınlarından sonra yangın yerlerine yönelik düzenlemelerde görece küçük yapı adalarının ve çıkmaz sokakların yer aldığı, sıkışık dokuya sahip yerleşimler ızgara plan tipine uygun parselasyon ve yol ağlarının geliştirilmesiyle kentsel doku değişime uğramış ve özellikle denize dik yeni kurgulanan akslardaki sur kapıları ve duvarların münferit yıkımlara uğradığı haritalar aracılığıyla gözlemlenmiştir (Şekil 4). Balat'ta yangın yeri düzenleme haritası incelendiğinde; sur içinde yapılan yeni sokak açma, sokak genişletme ve yapı adalarının parselasyonu sonucu surların yıkıldığı görülmektedir (Şekil 5). Kenti etkileyen doğal afetlerden bir diğeri olan 1894 depreminde Balat Kapısı ile Balat Deniz Surları yıkılarak; molozlarıyla doldurulan Balat kıyısı yeniden şekillendirilmiştir (Koçu, 1960).

⁶ Söz konusu dönemde en büyükleri İtalya'da Palmanova (16. yy) ve Fransa'da olmak Vauban kale kenti olmak birçok kale-kent örnekleri 17. yüzyılın ikinci yarısında kale mimarisinde büyük çapta değişiklikler yaratmıştır.

⁷ Ergin (1995), savunma işlevini kaybeden surların, Tanzimat'ın ilanı (1839) ile birlikte "Usul-i İdare Tarz ve Muamelat-ı Ticariye"nin daha önemli hale gelmesiyle Haliç bölgesindeki surların yıkılmasına ve arazi taliplerine bedel karşılığında satılmasına başladığını ifade etmiştir (Ergin, 1995, 1775–1776). Nizamname ile birlikte surların yıkılarak yerlerine açılacak olan arazilerin satılmasından ve ortaya çıkacak taşlardan gelecek bedelden hazinenin fayda göreceği ve buralara yeni binalar ve sokaklar yapılabileceği belirtilmiş ve yapılacak uygulamaların yürütülmesi için Kule-i zemin komisyonu kurulmuştur (Ergin, 1995, 1775–1776).

Şekil 3. (a) 1890 yılına tarihlenen Sebah Joaillier'e ait Unkapanı ve Fener arasında sanayileşen kıyı görüntüsü. **(b)** 20. yüzyıl başına tarihlenen Fener–Ayvan-saray arasında sanayileşen kıyı görüntüsü (İstanbul 6 numaralı KVKBK arşivi).

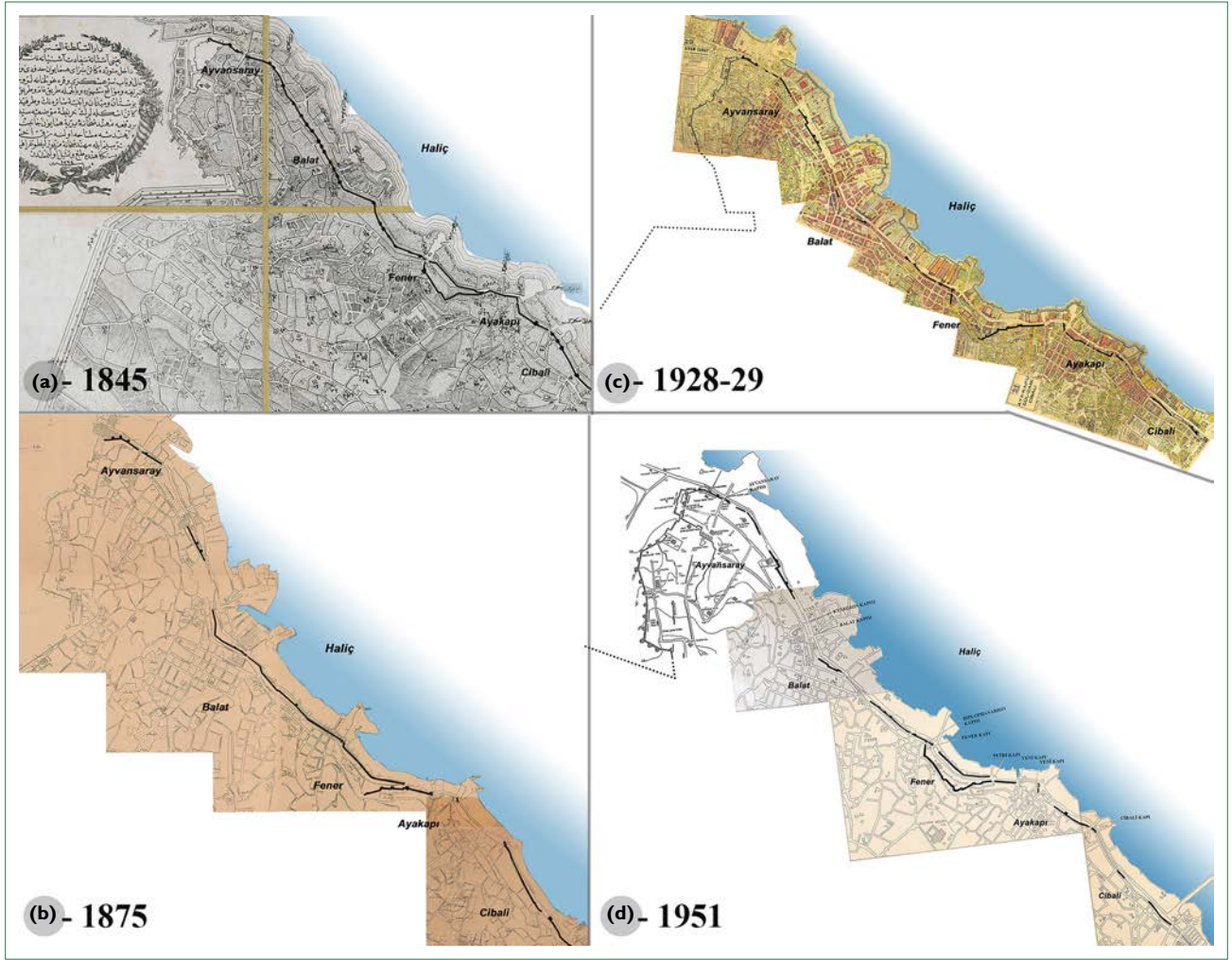
1870'lerden itibaren gerçekleştirilen sistematik yıkımlar ve yönetimin duruma göz yumması sonucu görülen önemli kayıplar sonrasında, 1884'te II. Abdülhamid'in (1876–1909) kararıyla surların "eski eser" sayılması, zabta ve gümrük idaresi tarafından gerekli görülen haller dışında yıkılıp satılmalarından vazgeçilerek korunmasının sağlanması adına kent surlarının elden çıkarılmalarının ve yıkımlarının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Sakaoğlu, 2007; Ergin, 1995). Bu kapsamda 1908'de Kule-i Zemin Komisyonu kapatılarak, Celâl Esat Arseven önderliğinde 31 Temmuz 1912 tarihli *Muhafaza-i Abidât Hakkında Nizâmname* düzenlenmiştir (Sakaoğlu, 2007; Ergin, 1995). 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasından sonra 1936'ya kadar yürürlükte kalan Nizamnameyle kale ve surlar, *Eski Eser (Asar-ı Atika)* olarak kabul edilmiştir. Ancak maddenin devamında "gerekli" hallerde yıkım izni verilebileceği kararı eski eserlerin korunmasında kesin bir tavır gösterilemediğini işaret etmektedir.⁸

Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı kentlerinde 1839–1923 yılları arasında gerçekleştirilen kentsel dönüşümlerde sur yıkımlarının yol göstericisi olarak Avrupa kentlerinde Sanayi Dev-

rimi etkisindeki değişimler görülmektedir. Sanayi Devrimi'nin başlıca simgelerinden demiryolu ve karayolu ulaşım ağları, kentlerin sur duvarlarının dışına taşınmasına neden olurken, yeni kentleşme akımlarının etkisinde tarihi kent merkezleri önemini yitirerek, metropoller çok merkezli kentsel bölgeler haline getirilmiştir (Bandarin & Oers, 2012). Döneme damgasını vurmasıyla takip eden yıllarda birçok kentte model alınan *Baron Haussmann*'ın Paris'te 1850–70 yılları arasında uyguladığı yenileme projesi olmuştur (Çelik, 2008). *Haussmann* modeline ek olarak; 1857 yılında ilk defa belirli bir plan dâhilinde gerçekleştirilen Viyana sur yıkımları, 1864'te Galata Surlarının, 1866'da Selanik Deniz Surlarının, 1870'den sonra Roma'nın tarihi merkezi planlaması ile Kahire ve Sofya gibi diğer Akdeniz ülkelerinde sur yıkımlarını içeren kentsel dönüşüm planlamalarının modeli olmuştur (Bandarin & Oers, 2012).

Tarihi kent merkezlerinde yaşanan tahribat ve yıkımlara karşı miras değeri taşıyan tarihi yapıların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının önem kazanmasıyla süreçte gerçekleştirilen sur yıkımlarına karşı ilk tepkiler gelmeye başlamıştır.

⁸ Söz konusu Nizamname, Osmanlı Devleti'nin sadece taşınmaz kültürel değerlerle ilgili hükümler içeren ilk düzenlemesidir (Madran, 1996).

Şekil 4. Ayvansaray-Cibali semtleri arasında Halıç Surlarının değişimi. **(a)** 1845 yılına tarihlenen Mühendishane-i Berri Humayun Haritası (Salt Arşivi, 2019). **(b)** 1875 yılına ait Ekrem Hakkı Ayverdi Haritaları (Atatürk Kitaplığı Arşivi, 2019). **(c)** 1928-1929 yılları arasında tarihlenen Pervititch Sigorta Haritaları (Pervititch, 2000). **(d)** Alfons Maria Schneider tarafından hazırlanan harita (Schneider, 1950).

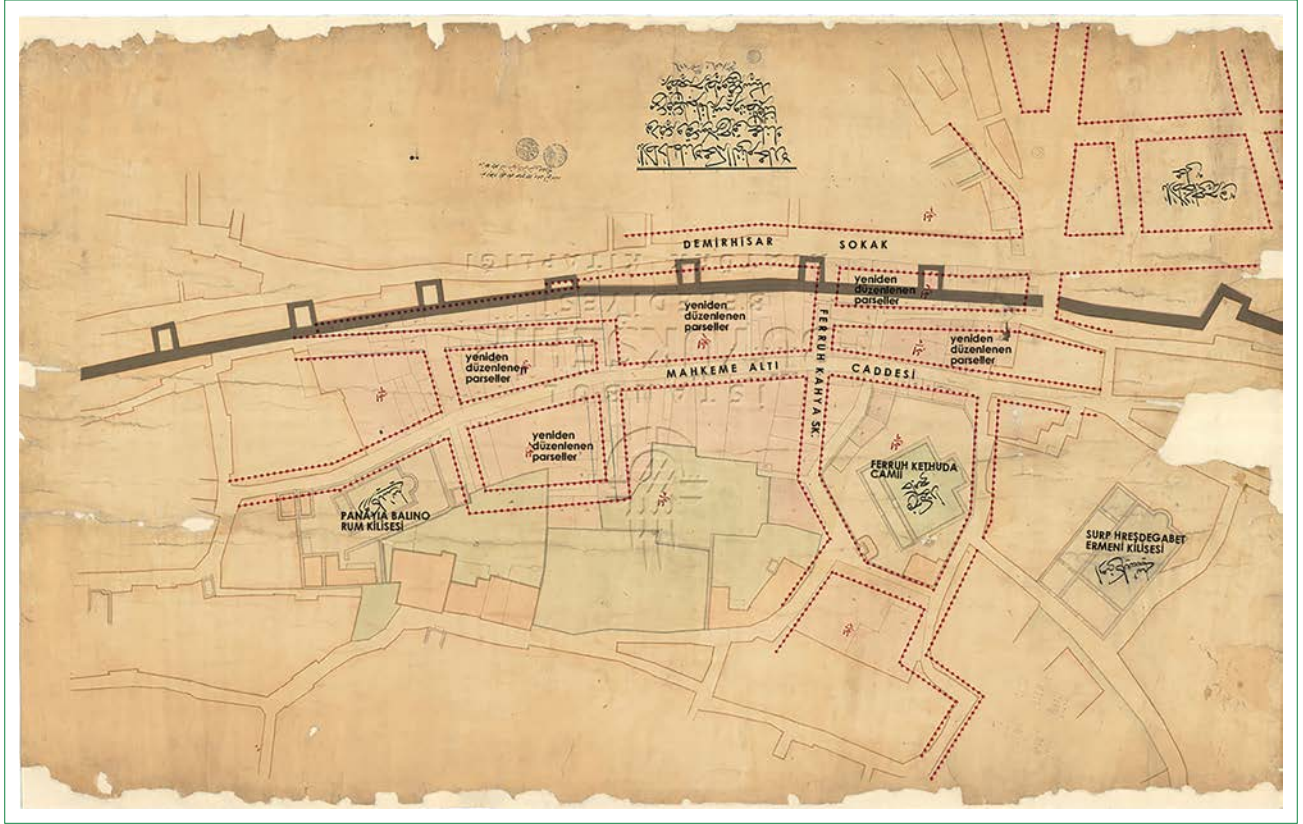
Erken tarihli örneklerden biri William Moris ve John Ruskin'in kurucuları olduğu Eski Yapıları Koruma Derneği'nin (Society for the Protection of Ancient Buildings) 1890'larda Gazimağusa kentinde Orta çağ dönemi mimarisini yansıtan deniz surlarının Mısır'da liman inşasına yapı malzemesi sağlamak amacıyla yıkımına karşı yapılan girişimlerdir (Sharp, 2005). Yıkımların önüne geçilmesi için 1878'de resmî kurumlara başvuru yapılmış ve ardından 1899'da Kıbrıs mimarlık tarihine ilişkin kapsamlı bir kitabın (*L'art Gotique et la Renaissance en Chypre / Gothic art and the Renaissance in Cyprus*) yayınlanması Dünya çapında geniş yankı uyandırmıştır (Dobby, 1978). Dönemde dikkat çeken bir diğer örnek, Fransız Devrimi'ne (1799) kadar savunma fonksiyonunu sürdüren ancak 19. yüzyıl başında askeri statüsü kaldırılarak yapı malzemesi olarak kullanılmasıyla harap duruma gelen Carcassonne Surlarının yıkım tehditlerinden korunma-

sı adına 1855'te Viollet-le-Duc tarafından başlatılan koruma ve restorasyon uygulamasıdır (Bruce & Creighton, 2006). Carcassonne Surlarını 13. yüzyıl görünümüne döndürmeyi hedefleyen Viollet-le-Duc'un uygulaması⁹ kapsamında sur duvarları yükseltilerek özgünde bulunmayan çatılar ve kulelerle desteklenmiş, anıtın zeminden parapet seviyesine kadar engelsiz bir görünüm sunması amaçlanmıştır (Bruce & Creighton, 2006).

1923-1950: Cumhuriyet'in Kurulması ve Planlı Kente Ulaşma Çabası: Koruma ve Kentleşme İkileminde Surlar

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından başkent olarak Ankara'nın seçilmesi, İstanbul'un geri plana itilmesine ve kentte yaşanan nüfus kaybının etkisiyle tarihi çevrenin harap duruma gelmesine neden olmuştur (Altınyıldız Artun, 2019).

⁹ 1997'de Carcassonne kenti ve surları, "restorasyon hareketi"nin simgesi olarak görülmesiyle "olağanüstü" değer olarak tanımlanmış ve Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir. Alanın listede yer almasının temel nedeni; kentin ve surlarının mimari özelliklerinden çok Viollet-le-Duc'ün ustalığı ve Uluslararası koruma etiğinin gelişim süreci içindeki çarpıcı bir örnek olarak Romantik hareketin temelini oluşturma rolünden kaynaklanmaktadır (URL-5).

Şekil 5. Balat'ta Ferruh Kethuda Camii, Ermeni Kilisesi ve Rum Kilisesi arasındaki bölgede yangın yeri düzenleme haritası ve kaldırılması planlanan Balat Surları Bölümü (Atatürk Kitaplığı, Hrt_Gec_000947).

1930'larda İstanbul'un bütüncül olarak planlamasının gündeme gelmesiyle kente davet edilen Fransız Şehircilik uzmanlarından Henri Prost tarafından 1936 yılında Avrupa Ciheti Nazım Planı hazırlanmıştır. Prost planı, İstanbul'un yapılaşmasında önemli izler bırakan günümüzde de geçerli bazı ilke ve uygulamaları içermiştir. Bunlardan en önemlisi Tarihi Yarımada'nın silüetini korumak amacıyla +40 rakım üzerinde 9.50 m'den daha yüksek yapılaşmaya izin verilmemesidir (Duranay vd., 1972).

Prost'un belirlediği nazım imar planı kararları doğrultusunda Haliç kıyıları ve surlarını doğrudan etkileyen bir gelişme olarak; Haliç'in yerel sanayinin gelişmesine olanak sağlayacak şekilde düzenlenmesi ve koyun her iki kıyısında geniş birer ana arter açılması öngörülmüştür (İSAAYB, 2010). Haliç deniz surlarının arkeolojik ve bezeme yönünden değerli olanlarının, ticaret ve sanayi bölgesi etkinliğinin sürmesine ve ulaşım zarar vermeyecek özellikteki bölümlerinin korunması öngörülmüştür. Prost bu kararıyla, kentin tarihi anıtlarını koruma ve ön plana çıkarmayı hedefleyen ana yaklaşımına ters olarak; Haliç Surlarını geri plana attığı görülmektedir. Kara surlarında ise farklı

olarak dış kısmında 500 m. genişliğindeki alanda; iç kısmında ise sur boyunca mevcut mahallelerin gelişimine uygun olarak yapılacak düzenlemeye göre tespit edilecek genişlikteki koruyucu bir bant belirlenmiş ve çevresindeki yeni yapılaşmanın kontrolünün sağlanması gerekliliği belirtilmiştir (Tekeli, 2013).¹⁰

1950–1980: Çok Partili Döneme Geçiş: Tarihsel Bağlamı ve Anıtsallığını Yitiren Surlar

Prost'un 1950'de İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü Şehircilik Mütahassıslığı görevinden ve kentten ayrılması üzerine bu sürece dek hazırlanan planlama çalışmalarının yeniden gözden geçirilmesi için Türk uzmanlardan oluşan Revizyon Komisyonu kurulmuştur (Duranay vd., 1972). İlk olarak 1955 yılında onaylanan İstanbul Sanayi Bölgeleri Nazım Planı ile İstanbul içinde Haliç kıyılarından da olduğu bazı bölgeler sanayi yerleşimleri olarak tespit edilmiştir (İSAAYB, 2010). Haliç kıyısına yüklenen sanayi işlevi nedeniyle 1960'lı yıllarda bölgenin hızla göç alarak kullanıcı kitlesinin değişime uğraması, surlarda belgeleme yapılmaksızın parçalı kayıplara neden olduğu gibi sur çevresinde kaçak ve niteliksiz yapılaşmayı artırmıştır (Altınıyıldız Artun, 2007).

¹⁰ Dönemde İtalya'da ulusal bir sorun olarak nitelendirilen anıt restorasyonu konusunda Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu tarafından 1931 yılında düzenlenerek koruma kavramının ve ilkelerinin ilk defa uluslararası bir platformda tartışıldığı Atina Toplantısı'nın sonucu olarak *Carta del Restauro* yayınlanmıştır (Ahunbay, 1996). Tüyük anıtlar ve tarihi çevrelerin korunması ile ilgili kapsamlı bir uluslararası hareketin oluşmasına katkıda bulunması bakımından önemli görülmektedir (URL-6). 1932 yılında düzenlenen CIAM (*Uluslararası Mimarlık Kongresi*) kongresinde, modern şehirciliğin ilkeleri Atina Kartası adı altında toplanmıştır. Metin tarihi miras ve değerleri, kent kimliği ve tarihi çevrenin önemine ilişkin doktrinler barındırmaktadır (Le Corbusier, 2018).

Şekil 6. Dönem haritaları aracılığıyla Haliç Surlarının tarihsel süreçte kaybolan ve günümüze ulaşan bölümleri.

1956'dan itibaren *kenti güzelleştirmek* olarak tanımlanan faaliyetler kapsamında 19. yüzyıl ulaşım düzenlemelerinin izinde modern ve geniş yol ağlarını barındıran bir ulaşım sistemi kurulması ve kentin trafik akışının rahatlatılması amaçlanmıştır (Tekeli, 2013). Haliç kıyısında Eminönü-Unkapanı ve Ayvansaray aksında açılan sahil yolu ile deniz surları ve kıyıda konumlanan yapılar kayıplara uğrarken aynı zamanda tarihsel değer olarak sur ve deniz ilişkisi zarar görmüştür. Prof. Luigi Piccinato, İstanbul'un 1967 tarihli Metropolitan Master Planı'nda Haliç ve özellikle Eyüp'ün yeşil alanları ve peyzajının turizm değerini belirterek; Haliç'in güney kıyısının fabrikalardan tamamen temizlenmesini önermiştir (İSAAYB, 2010).

1951'de korunması gerekli anıtsal yapıların koruma, bakım ve onarım işlerinde gerekli uygulamaları tespit etmek ve bilimsel karar üretmek üzere *Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu* (GEEAYK) görevlendirilmiştir. Kent surlarına yönelik "*ilgili eski eserleri yaşatmak için bunlara bir işlev verilmesi (10.08.1953, No. 155), eski eserlerin çökme tehlikesi olsa da yıkılmayıp onarılması (19.03.1956, No. 466); İstanbul Surlarının (06.01.1957, No. 607) ve İstanbul Sahil Surlarının belgelenecek korunması (06.08.1957, No. 707)*" gibi kararlar, eski eserlerin korunmasına ilişkin yapılan çalışmaların ivme kazandığını göstermektedir (Gülersoy, 1981).

GEEAYK'nın kararlarına bağlı olarak 1964 tarihli 1/5000 Ölçekli Sur İç Nazım İmar Planı'nda Yarımada'nın Haliç kıyıları turizm bakımından düzenlenmesi ve sanayi tesislerinin kaldırılması gerekli alan olarak belirlenmiş ve yapı yükseklikleri için 6,50 metre sınırı getirilmiştir. Sur kalıntılarının farklı dönemlerden günümüze ulaşan mimari yapılarla birlikte bütünlüğün sağlanarak korunması önerilmiştir. Henri Prost'un kara surları ve çevresi için koruyucu yeşil bant kararı geçerli tutularak Tarihi Yarımada'nın etrafını çeviren diğer bölümlerdeki surların da yeşil bir koruma sahası ile ayrılması ve yeni gelişmelerden korunması gerekliliği vurgulanmıştır (Bilsel, 2011). Tarihi ya-

rımadanın eski sınırlarının korunmasını sağlayan yeşil bantı parçalamaya neden olacak gecekondu, depolama, fabrika gibi yabancı ve zararlı unsurların gelişmesinin önlemek gerekliliği belirtilmiştir (Enilil, 2011). Her ne kadar alınan kararlar aksini gösterse de ilerleyen dönemlerde yapılan faaliyetler, surlar ve yakın çevresindeki özgün ve nitelikli dönem eki unsurların tahribatına devam edildiğini ortaya koymaktadır.¹¹

1980- Yakın Geçmiş: Neo-Liberal Politikalar Dönemi

1984–1989 arasında gerçekleştirilen Haliç Çevre Düzenleme Projesi, Haliç kıyısındaki sanayi yapılarının yıkılması, sahil yolu aksının genişletilmesi ve kotunun yükseltilmesi ile kıyı şeridinin peyzaj alanı olarak düzenlenmesi adımlarını içermektedir. Bu kapsamda, Haliç kıyılarındaki sanayi işlevi tamamen kaldırılmış ancak bu sırada kentin 16.–17. yüzyıldan kalma nitelikli anıtsal ve sivil mimarlık öğelerinin önemli bir bölümü yıkıma uğramıştır (Ortaylı, 1993). Ayvansaray ve Cibali semtleri arasında Haliç Surlarının ayakta kalan bölümleri etrafındaki niteliksiz eklerden arındırılmışsa da surların gerek yapısal durumu gerekse de çevresiyle kurduğu bütüncüllük değeri zarar görmüştür (Akin, 1994).

1985 yılında UNESCO tarafından *İstanbul'un Tarihi Alanları* üst başlığı ile Dünya Mimari Mirası Listesi'ne kaydedilen ve Uluslararası ölçekte koruma altına alınan *Kara Surları Dünya Mirası Alanı* içinde bozulmaya uğramış veya yıkılmış sur bölümleri için yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Haliç Surlarının 1. ve 5. burçları arasındaki bölüm *İstanbul Kara Surları Dünya Mirası Alanı Koruma Alanı* kapsamı içerisinde yer almaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1992–1994 yılları arasında Kara Surlarında başlatılan kapsamlı restorasyon uygulamaları kapsamında Haliç Deniz Surlarının Ayakapı ve Balat semtleri arasında ayakta kalan bölümlerinde de onarımlar yapılmıştır (Ahunbay & Ahunbay, 1994). Her ne kadar uygulamalar esnasında, surların özgünlük değerlerine verilen zararlar nedeniyle tepkiler görülmüşse de 1994'e kadar uygulamalara devam edilmiştir.

¹¹ Dönemde Venedik'te 1964 yılında gerçekleştirilen *II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimari ve Teknisyenleri Kongresi*'nin sonucunda çağdaş koruma kavramının mihenk taşı olarak kabul edilen *Venedik Tüzüğü* kabul edilmiştir (Jokilehto, 2002). *Venedik Tüzüğü*'nün birinci maddesiyle *Carta del Restauro* (1931) ile temeli atılan ve II. Dünya Savaşı'nın (1945) etkileri doğrultusunda ivme kazanan korumanın anıt ölçeğinden kentsel anlayışa gelişimi önemli bir adımdır. UNESCO'nun 1972 yılında kabul ettiği *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Hakkında Sözleşmesi* uygulama rehberinde tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen varlıklarının özelliklerini tanımlayan özgünlük maddesine ek olarak "bütüncüllük" ile anıt ve tarihi çevresinin bütünlüğünün önemi vurgulanmıştır. 1975 *Avrupa Mimari Miras Yılı* kapsamında yayımlanan *Amsterdam Bildirgesi*'nde korumanın yasal, yönetsel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla birlikte yerel ve kent ölçeğinde yeni bir kavram olarak "bütünlük koruma" kavramı koruma yazınına dâhil olmuştur (URL-7). Kentleşme baskısı altında ihmallere, kasıtlı yıkımlara, aykırı yeni yapılaşmalar, trafik sorunları ve son olarak soylulaştırma tehditlerinin öne çıktığı bu dönemde 1976 yılında *Tarihi alanların korunması ve çağdaş rolleri konusunda Nairobi tavsiyeleri* kapsamında kentsel koruma ve sosyal sürdürülebilirliğin bir arada sağlanması konularına vurgu yapmaktadır (URL-8).

2.11.1990 tarihli *Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı* kapsamında Tarihi Yarımada içinde koruma öncelikli yapıların önemi ve yoğunluklarına bağlı olarak; 1., 2. ve 3. derece koruma bölgeleri belirlenmiştir. Kara Surları, Haliç ve Marmara Deniz Surları 1. Derece Koruma Bölgesi olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda kent surlarının çevresinde yapılacak uygulamalar öncesinde Koruma Kurullarından onay alınarak, kayıp bölümlerin arkeolojik kazılarla açığa çıkan bulgularının göz önünde bulundurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, kent surlarının kültürel fonksiyonlar temel alınarak çevresindeki yeşil alanlar ile birlikte bütüncül bir şekilde korunması gerekliliği vurgulanmıştır. Haliç Surlarına bitişik konumlanan tescilli yapılar dışındaki yapıların kaldırılarak, boşalan alanların peyzaj ögesi olarak değerlendirilmesi önerileri mevcuttur ve ilerleyen yıllarda nazım imar planlarında Haliç Surları ile ilgili kararlar aynı şekilde devam ettirilmiştir (İSAAYB, 2010). 1995'te sınırları batıda Kara Surları, güney ve kuzeyde Marmara ve Haliç Surları ile belirlenen Tarihi Yarımada, kısmen "arkeolojik", kısmen "kentsel- arkeolojik" ve kısmen "tarihi-kentsel" olmak üzere sit alanı olarak ilan edilerek tümüyle koruma altına alınmıştır (İSAAYB, 2011; Dinçer vd., 2009).

Süreçte alınmış sözü edilen kararlara karşın, Haliç Surları ve çevresinde 2005 yılında deneyimlenen bir diğer gelişme, Haliç kıyılarının Ayvansaray, Fener-Balat ve Cibali semtlerinin büyük bir bölümünün 16.6.2005 tarihinde kabul edilen 5366 sayılı *Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun* kapsamında yenileme alanı olarak ilan edilmesi olmuştur. 3.4.2006 tarihinde 10299 no.lu Bakanlar Kurulu kararıyla *Ayvansaray Türk Mahallesi Yenileme Projesi* kapsamında 2012'de uygulamaların başladığı ilk alanlardan biri olarak Ayvansaray, yerel yönetimlere verilen geniş yetkilerle koruma kapsamından çıkarılmıştır. 2019'da tamamlanan uygulamaların tarihi dokunun özgünlüğüne olan olumsuz etkileri konusunda tartışmalar güncelliğini korurken; proje kapsamında alanın arkeolojik değerlerini yok sayan birçok uygulama içerdiği açıktır (Dinçer, 2011; Esmer, 2016)¹² 2011 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Tarih Yarımada'nın kentsel ve arkeolojik mirasına yönelik yönetim planı hazırlanmıştır. Yönetim planı kapsamında İKSDMA'ya ilişkin strateji, eylem ve yol haritaları hazırlanmışsa da Haliç Surlarına yönelik bir çalışma yapılmamıştır. 2018 yılında güncellenen yönetim planı kapsamında ise Haliç Surlarının mevcut durumuna yönelik daha fazla veri dâhil edilmişse de Haliç – Marmara ve Kara Surları 1. derece koruma bölgesi için daha

önce alınan ancak gerçekleştirilememiş sur çevresindeki / bitişik tescilsiz yapıların kaldırılması ve tematik yeşil alanlar içinde ele alınması kararını yinelemekten öteye geçilememiştir.

İstanbul'da yer alan en eski işlevlerden biri olarak, kenti denizden ve karadan gelecek saldırılara karşı savunan sur sistemi, Antik dönemden 1453 yılına kadar kentle birlikte bir bütün olarak işlevsel önemini korumuştur. Osmanlı Dönemi'nde 1453–1839 arasında sınır işlevinde bir kent bileşeni olarak düzenli bakım ve onarımları yapılarak sürekliliği sağlanmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sınır işlevinin de kaybedilmesinin ardından 1839–1923 dönemi itibarıyla sur ve kent arasındaki güçlü ilişki sona ermiş aksine surlar kentin gelişiminin önünde bir engel olarak görülmeye başlamıştır. Öte yandan, surlarda yaşanan kayıpların artması üzerine, dönemde yurt içinde ve yurt dışında sur yıkımlarına tepki gösteren toplulukların etkisiyle 1912 yılında Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi (MAN) ile surların "eski eser" olarak korunması gerekliliği kabul edilse de yaklaşık 85 yıllık zaman diliminin sonunda Haliç Surlarının Unkapanı ve Sarayburnu arasında birkaç kalıntı dışında tamamen kaybolduğu izlenmektedir (Şekil 6). 1923–1950, 1950–1980 ve 1980 yakın geçmiş olarak belirlenen dönemlerde kesin koruma kararları görülmesine karşın; kentsel dinamikler etkisinde geri plana itildiği görülmektedir (Şekil 7). Kentsel değişimlerin surların mekânsal bütünlüğüne etkisi gerek literatür araştırması gerekse de eski haritalar izlendiğinde; büyük çaplı yıkımların kentte modernleşme faaliyetleri etkisinde düzenlemelerin yapıldığı 1839–1923 yılları arasında gerçekleştiği, bundan sonraki dönemlerde ise sivil ve münferit yıkımlar dışında mekânsal bütünlüğün sabit kaldığı görülmektedir.

Çalışma alanı olarak seçilen Ayvansaray - Cibali arasında münferit tahribatlar ve kayıplar görülmüştür. Haliç Surlarının yıkımlardan önce 1845'te Mühendishane Berri Hümayun Haritası'nda eksiksiz biçimde kaydedilmesi dikkat çekicidir. Ardından 1875 yılına tarihlenen Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından yayınlanan haritalarda Haliç Deniz Surlarının Ayvansaray Kapısı, Balat'ın Feri Kethuda Camii önünde uzanan sur hattı ile Fener Kapısı'nın yangın sonrası kentsel düzenlemeler ve yol açma faaliyetleri sırasında yıkıldığı görülmüştür. 1894 depreminde yıkıldığı bilinen Balat Kapısı, Ayverdi Haritasında görülmektedir. Ayakapı semti kıyısındaki deniz surlarının haritanın basıldığı tarihten önce yıkıldığı görülmüştür. Pervititch Haritaları'nda (1928–1929) 19. yüzyıl itibarıyla sanayileşen Haliç kıyısının antrepolar, fabrikalar, atölyeler ve depolar ile kaplanması sonucunda surların, *bina du-*

¹² Özellikle 1980'li yılların sonunda dünya çapında hızla yaygınlaşan endüstrileşme etkisinde gözlemlenen büyük çaplı kentsel değişimlerden yola çıkılarak 1987 yılında *Tarihi Kentler ve Kentsel Alanların Korunması* (Washington Tüzüğü) kapsamında tarihi alanların kent ve bölge planlaması içinde değerleri belirlenerek koruma ilkeleri saptanmıştır (URL-9). 1990 yılında *ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü*'nde arkeolojik nitelikleriyle öne çıkan askeri mirasın korunmasına yönelik yöntem ve yaklaşımları ortaya koyan temel bir belge niteliğindedir. Bu konuda karşılaşılan temel sorunlar olarak; bütüncül yönetim planı eksikliği, kentsel gelişme, planlama, arazi kullanımı ile yönetsel-toplumsal ölçekte kültür ve eğitim politikalarında bilinçsizlik, tescil eksikliği arkeolojik mirasın karşılaştığı ve çözülmesi gereken temel tehditler olarak gösterilmiştir (URL-10). 2008 yılında *Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü* ile miras alanlarının tanıtımı ve sunumunun önemini vurgulanması öne çıkan yaklaşımlardır (URL-3). Tüzüklerin tarihi kentlerdeki gelişim, turizm, trafik, yüksek katlı ve yeni yapılaşma gibi sorunlarını çözmeye yeterli olmadığının görülmesiyle bütün bu kavramların ve gelişmelerin tek bir başlık altında yeniden kavramsallaştırılması ve mevcut tüzüklerde yenileme yapılması gerekli görülmüştür. 2005 yılında Viyana'da gerçekleştirilen *Dünya Mirası ve Çağdaş Mimarlık-Tarihi Kentsel Peyzaj Yönetimi* konferansı koruma yazınında bir diğer dönüm noktası olmuştur. Bu kapsamda 10.11.2011 tarihinde UNESCO Genel Kurulu tarafından *Nairobi Kararları*'ni (1976) geliştirmek amacıyla UNESCO tarafından *Tarihi Kentsel Peyzaj kavramına ilişkin Tavsiye Kararı* kabul edilmiştir (Dinçer, 2013). Tarihi kentsel alanlarda yaşanan değişimleri yönetmek için *Nairobi Kararları* (1976) ve *Washington Tüzüğü*'nün (1987) ilkeleri güncellenerek *Tarihi kent ve kentsel Alanların korunması ve yönetimi için Valetta İlkeleri* kapsamında yönetim planı, yerin ruhu, yaşam kalitesi, halkın katılımı gibi kavramlar ön plana çıkartılmıştır (URL-2).

Tarih Aralıkları	Haliç Surları-İşlev Dönüşümleri- Koruma durumları	Haliç Surları-Yakın çevresindeki mekanlar	Dönem haritaları
Antik Dönem-1453	+ Savunma yapısı, + Kent sınırı, + Liman ve deniz ticareti için kontrol ve güvenlik aracı olarak kullanılmıştır.	Limanlar ve İskeleler, Sınır Kapıları, İmparatorluk Sarayı, Ticaret alanları.	 Bizans döneminde Tarihi Yarımada (Müller-Wiener, 2002)
1453 - 1839	- Savunma işlevini kaybetmiş + Kent sınırı + Simgesel değeri ve Haliç silüetine katkısı nedeniyle korunmasına önem verilmiştir.	Limanlar ve iskeleler, Sınır kapıları İmparatorluk Sarayı, Ticaret ve Zanaat alanları, Barınaklar,	 Fatih döneminde İstanbul Haritası (Atatürk Kütüphanesi Arşivi)
1839 - 1923	- Savunma işlevini kaybetmiş, - Sınır işlevini kaybetmiş, - Yeni yapı inşaatı için taş ocağı, temel duvarı, bina duvarı olarak kullanım, - Yıkım yoluyla sur arazi sokak aksları, açık alanlar ve peyzaj alanları olarak kullanılan boşluklara dönüşmüş,	Limanlar ve iskeleler, Ticaret ve Zanaat alanları, Sınır kapıları, Sanayi depoları ve barınakları, Yeni yapılar, Yeni düzenlenen mahalleler.	 1913-1918 yılları arasında tarihlenen İstanbul haritası (Atatürk Kütüphanesi Arşivi)
1923 -1950	- Kent hayatına katılmayan, terk edilmiş anıt eser, - Bina duvar yüzeyi, - Bina temel duvarı, - Mülkiyet sorunu nedeniyle tekil yeniden işlevlendirmeler -Yasal olmayan barınak	İskeleler Küçük Sanayi depoları ve barınakları, Ticaret Alanları Konutlar Mahalleler	 Prost tarafından hazırlanan Tarihi Yarımada Nazım Planı, 1937 (Atatürk Kütüphanesi Arşivi)
1950-1980	- Kent hayatına katılmayan, terk edilmiş anıt eser, - Bina duvar yüzeyi, - Bina temel duvarı, - Mülkiyet sorunu nedeniyle tekil yeniden işlevlendirmeler -Yasal olmayan barınak	İskeleler Küçük Sanayi depoları ve barınakları, Ticaret Alanları Konutlar Mahalleler	 Menderts'değerki İstanbul yollarını gösteren harita (Anonim, 1957)
1980- Yakın geçmiş	- Kent hayatına katılmayan, terk edilmiş anıt eser, - Bina duvar yüzeyi, - Bina temel duvarı, - Mülkiyet sorunu nedeniyle tekil yeniden işlevlendirmeler -Yasal olmayan barınak	İskeleler Açık alanlar-peyzaj alanları (geniş boşluklar) Ticaret Alanları, Konutlar, Mahalleler	 Günümüzde varlığını koruyan İstanbul Surları (İstanbul İmar Planı üzerinde düzenleyen Bilgiç, 2019)

Şekil 7. Tarihsel süreçte Haliç Surlarının işlev dönüşümlerinin, koruma durumlarının ve yakın çevresindeki mekânsal düzenin dönem haritaları ile birlikte çözümlenmesi.

Şekil 8. Feridun Dirimtekin Krokisi (1956) ile Fatih Belediyesi Arşivinden Alınan 1/1000 ölçekli imar planının (04.04.2008) çakıştırılması ve 2018 yılında yapılan alan çalışmasına göre kapı, burç ve sur duvarları.

var yüzeyi ya da temel duvarı olarak kullanılmaya başlanmasıyla kent içi ve deniz cephelerinin kapatıldığı görülmüştür. Kentsel düzenlemeler sırasında parselasyonların sur morfolojisine göre düzenlenmiş olması kıyıdaki sur izinin kent dokusu içinde devam etmesini sağlamıştır. Böylece surların yerini alan veya sura bitişik inşa edilen yapı adaları da Halic kıyısı ve sur içini ayırmaya devam etmiş bir başka deyişle sur içi ve dışı sınır tanımı okunabilmektedir. Pervititch Haritası'nda günümüze farklı olarak Ayvansaray'dan Balat'a uzanan Hagios Dimitrios Kilisesi önündeki sur hattının özgün mekânsallığı izlenebilmektedir. Benzer şekilde bu hattın 1951 yılında Alfons Maria Schneider tarafından Halic kıyılarını gösteren haritada üzerinde de tespit edilmesi; söz konusu bölümün 1951 yılından günümüze gelen süreçte yıkıldığını göstermektedir. Bunun dışında 1951 tarihli haritada gösterilen Halic Surlarının mekânsal bütünlüğü günümüzle uyum göstermektedir. Haritada tespit edilen sur hattının yapısal olarak zayıflamasına neden olacak tahribatlar dışında kalıntı sayısının değişmeden günümüze ulaştığını söylemek mümkündür.

Halic Surlarının Günümüz Durumu: Tespitler, Mekânsal Analizler ve Koruma Sorunları

Halic Surlarının günümüze daha bütüncül biçimde ulaşan Ayvansaray – Cibali arasındaki bölümünde (URL-10) varlığını sürdüren, yıkılmış, yapı içinde/arasında kalmış sur bölümleri tespit edilerek; varlığını koruyan bölümlerinin durumu, yakın çevresindeki yapılaşmanın – kullanımın ve kentsel dokusu içindeki yerinin mekânsal analizi yapılarak; koruma sorunlarının ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Feridun Dirimtekin'in (1956) Halic Surları krokisi ile Fatih Belediyesi'nden alınan 04.04.2008 tarihli 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı çakıştırılarak çalışma arazisinde tespit edilen surlar birbiriyle karşılaştırılmış

ve Dirimtekin'in krokisine göre isimlendirilmiştir. Halic kıyısında, Ayvansaray ve Cibali semtleri arasında tespit edilen sur kalıntıları sur bütünlüğünü oluşturan "kapı," burç (kule – (H)) ve "duvar" bölümlerinin yerinde-ölçekli fotoğraf çekimi yoluyla tespit, gözlem ve durum değerlendirmesi yapılmış ve bütünlüğü harita üzerinde gösterilmiştir (Şekil 8). Eski tarihli fotoğraflar da karşılaştırma esnasında değerlendirilen kaynaklar arasındadır. 2019'da yapılan alan çalışması sonucu (Tablo 1) Dirimtekin (1956)'in,

1. Halic Surları üzerinde Ayvansaray - Cibali semtleri arasında (H1-H61 arasında) varlığını tespit ettiği sırayla 10. Ayakapı (Aya Teodosia Kapısı) (H49-H50) ve 11. Cibali Kapıları'nın (H54-H55) günümüzde de varlığını sürdürdüğü görülmektedir. 1. Dideban (Xlyporta), 2. Ayvansaray (Kiliomene) (H4-H5), 3. Küngöz (Kynegion) (H18-H19), 4. Balat (H19-H20), 5. Fener (H34-H35), 6. Diplophenarion iç Kapısı (H33-P1), 7. Petriou (H42-H43), 8. Prophitou Prodromou Kilisesi (H37-H38), 9. Yeni Aya (H45-H46) 12. Tüfenkhane (H60-H61) Kapıları yıkılmış ancak izleri takip edilebilir durumdadır.
2. Mevcut olduğunu bildirdiği 23 burcun günümüze 15 tanesi ulaşmıştır. H13, H22, H28, H33, H48, H53, H60, H61 numaralı 8 burç varlığını kaybetmiştir. Yıkılmış olduğunu bildirmesine karşın H5 ve H54' ün bir bölümünün varlığı çıplak gözle tespit edilmiştir.
3. Mevcut olduğunu bildirdiği; H7-H8, H9-H10, H10-H11, H27-H28, H28-H29, H56-H57 burçları arasındaki sur duvarları günümüze ulaşmamıştır. Günümüzde yapılar arasında kaldığı için görüntülenemeyen H21- H24 arasındaki bölümde, Dirimtekin 'in (1956) incelemesi sırasında H21-H22 ve H23-H24 arasındaki sur duvarlarının bir bölümü görüntülenebilirken; H22-H23 arasındaki sur duvarları görülemedi.

Tablo I. 2020’de yapılan alan çalışmasına göre Ayvansaray-Cibali arasında Haliç Surları: kapılar, burçlar ve sur duvarları

	Kapılar	Mevcut burçlar	Mevcut sur duvarları	Yapım tarihleri
Ayvansaray	(günümüze ulaşmamış)	H1, H2, H3, H4, H-5, H14, H15	H1-H2, H2-H3, H3-H4, H4-H5, H5-H6, H8-H9, H11-H12, H12-H13, H13-H14, H14-H15.	Heraclius Surları (626) (H1-H12)
Balat	(günümüze ulaşmamış)	(günümüze ulaşmamış)	H21 ve H24 arası sur hattı yapıların altında/ arasında kaldığı için kesin olarak tespit edilememiştir; H23-24 arasındaki duvarın bir bölümü görüntülenmiştir.	II. Theodosios Surları (439) (H13-H32)
Fener	(günümüze ulaşmamış)	H29, H30, H31, H32, H43, H44, P4, P5, P6	H29-H30, H30-H31, H31-H32, H32-H33, H35-H36, H36-H37, H-37-H38, H38-H39, H39-H40, H40-H41, H43-H44, H33-P1, P2-P3, P3- P4, P4-P5, P5-P6	Petrion Surları (kesin inşa tarihi belli değil) (H33-H43) Constantinus Surları (330) (H43-H61)
Ayakapı	Aya Kapı (H49-H50)	(günümüze ulaşmamış)	H48-H49, H49-H50.	Constantinus Surları (330) (H43-H61)
Cibali	Cibali Kapı (H54-H55)	H52, H54, H55, H56	H52-H53, H53-H54, H54-H55, H57-H58, H58-59, H60-H61	Constantinus Surları (330) (H43-H61)

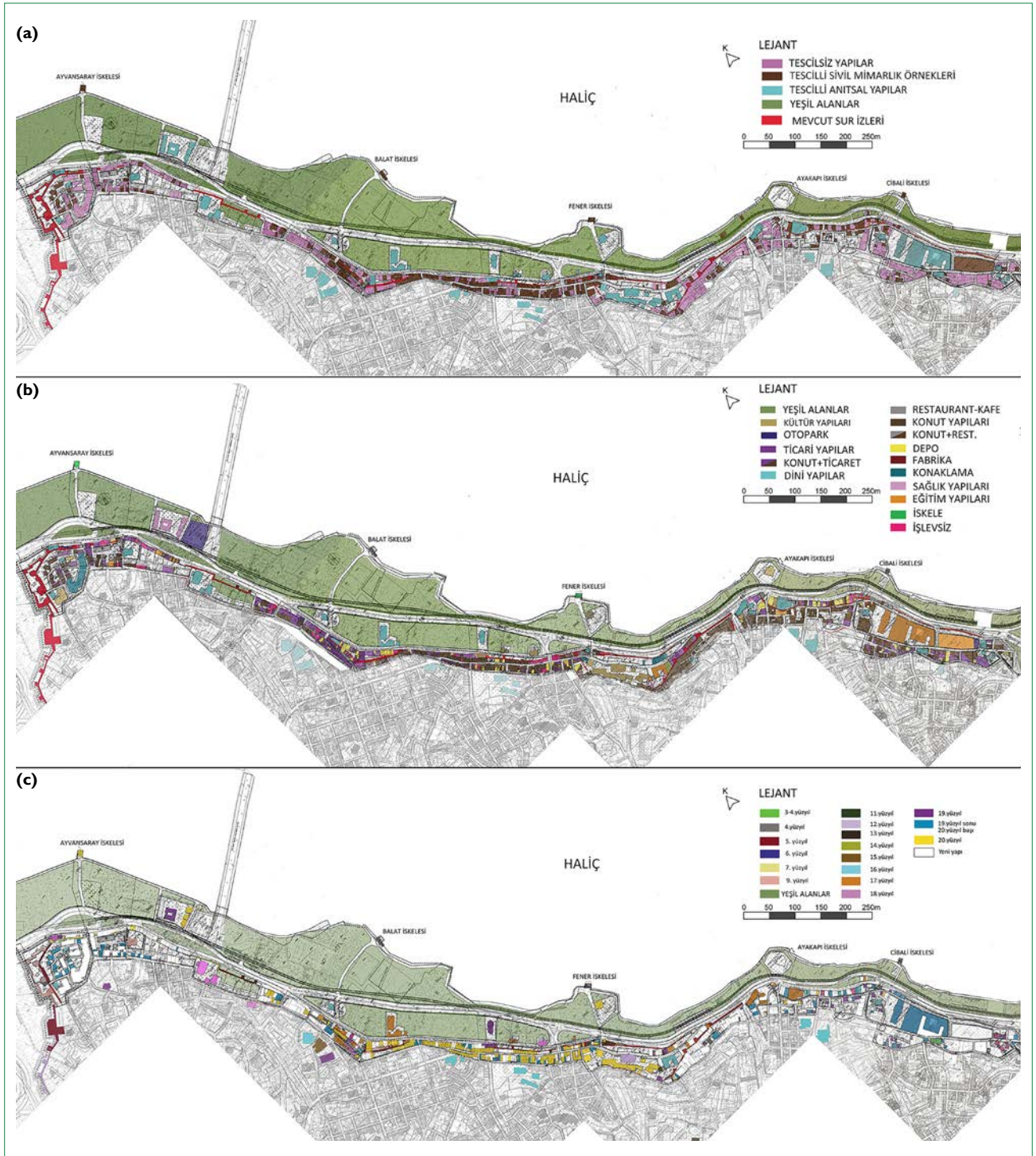
Haliç Surlarının Ayvansaray ve Cibali semtleri arasında kentsel ölçekli koruma sorunlarının belirlenmesi için varlığını koruyan sur bölümlerinin günümüz mevcut yapıları çevresi içindeki yerinin ve çevresiyle kurduğu ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Plan düzleminde yeri tespit edilen sur kalıntıları ve sur önü Haliç kıyısı ile sur içinden yaklaşık iki ada dâhil edilmek üzere yakın çevresiyle birlikte “çevresel değerlilik”, “işlev” ve “tarihsel dönem”, başlıklarında mekânsal analizler yapılmıştır (Şekil 9). Tespit edilen sur kalıntılarının Haliç kıyı silüeti ve tarihi yarımada-çevre kesitleri içindeki “yeri”ni incelemek için; sur ve yakın çevresinde silüet (cephes) ve kesit çizimleri üzerinde ada/parsel analizi, eski-yeni işlev, kronolojik (tarihsel dönem) ve değer analizleri yapılmasıyla sur ve yakın çevresindeki etkileşimden doğan tipolojik çeşitlilik sunulmuştur. Günümüz doğal ve yapıları çevresi içinde surlar, “bina duvar yüzeyi”, “temel duvarı” ve “bahçe duvarı” gibi farklı mimari kullanımlara sahiptir. Söz konusu bölümler bir anlamda varlığını mevcut mimari öğeler ile kurduğu ilişki aracılığıyla sürdürmektedir. Bu ilişkinin analizi aracılığıyla Haliç surlarının işlevsel çeşitlenmesi ve kentsel mekân içerisinde günümüze ait güncel kullanım biçimleri Cibali ve Ayvansaray arasında uzayan kesit boyunca örneklenmektedir.

Ayvansaray Semtinde Heraclius Surları (H1-12), Kara Surlarının

Haliç kıyısı ile birleştiği köşede konumlanmış H1 burcu (Şekil 10a) ile başlayarak H4’e kadar devam eden yaklaşık 110 m uzunluğundaki bölüm bütünlüğünü kısmen korumuştur (Şekil 11a). Sözü edilen bölümde daha önceki dönemlerde alınmış koruma kararları doğrultusunda Kara Surları çevre-

sindeki “tecrit sahası”nın devamı niteliğinde Haliç Surlarının batı yönünde köşe noktasından H2 burcuna kadar yeşil alan ile çevrilidir (Şekil 10). H2 burcunun (Şekil 10c) ön cephesine bitişik Hatice Sultan Sıbyan Mektebi ve Çeşmesi (1711) ve devamında Muhammed El-Ensari Türbesi (1454–55) ile bitişik inşa edildiği H3 burcu konumlanmaktadır (Şekil 12a). H1 ve H5 burçları arasında kalan bölümün etrafını çevirdiği Ayvansaray-Atik Mustafa Paşa Mahallesi’nin 2013–2019 yılları arasında devam eden yenileme projesi kapsamında gerçekleştirilen ve uluslararası koruma ilkeleri çerçevesinde tartışmalı çok sayıda müdahaleye konu olmuş bölümdeki surlara ilişkin yapısal bir müdahale görülmemiştir. Ancak özellikle arkeolojik mirasın bu denli yoğun olduğu Haliç kıyıları gibi tarihi çevrelerde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümlerin surları olduğu gibi günümüz kentini var eden diğer kültürel varlıkları da olumsuz yönde etkilediği açıktır. Yenileme Alanı’nın giriş kapısı olmak üzere mevcut H4 burcuna bitişik olarak eklenen yeni duvarın konumlanma biçimi, malzemesi, duvar örgü tipi ve renk seçimi kentin gelişimine yüzyıllardır tanıklık eden önemli kent bileşeni ve sınır elemanının tarihsel değerine zarar vermektedir (Şekil 12c). Ayrıca H4 burcunun bitişikindeki eski yapıya yapılan cephe müdahalesi de benzer şekilde bir tehdittir (Şekil 12b).

Bölümün devamında H5 burcu, H5-H6 ve H8-H9 arasındaki beden duvarları parçalar halinde ayakta (Şekil 13). Söz konusu burç ve duvar kalıntıları, bitişik inşa edilen nitelsiz yeni yapılar nedeniyle görünürlükleri ve izlenebilirliklerini büyük ölçüde kaybetmiş ve yapısal olarak harap durumdadır (Şekil 13). Devamında günümüze ulaşmamış H11 ve H12 arasında uzanan sur duvarına kadar olan bölüm yok olmuştur.

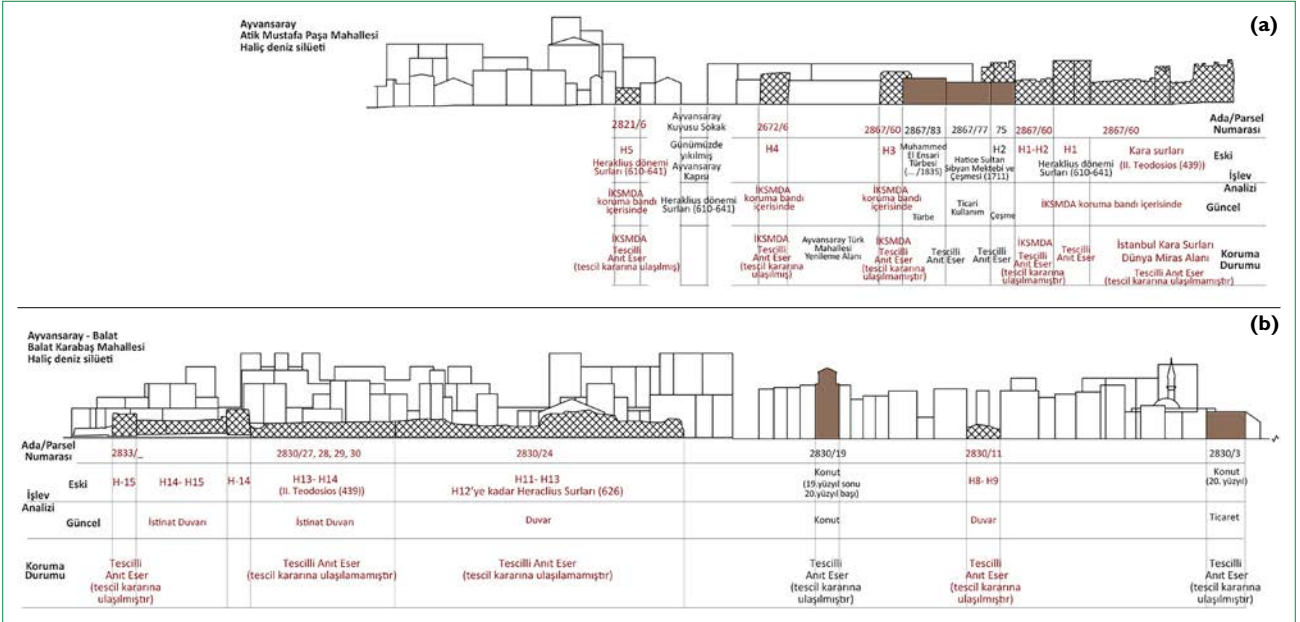
Şekil 9. Cibali ve Ayvasanray Semtleri arasında uzanan Haliç Surları ve çevresinde. (a) Çevresel değerlilik analizi. (b) İşlev analizi. (c) Tarihsel dönem analizi.

1929 yılına tarihlenen Pervititch haritasında görülen ancak günümüze ulaşamamış H12 burcu ile tamamlanan Heraklius Surlarının ardından H12-H13, H13-14, H14-15 beden duvarları (Şekil 14b) ile H14 ve H15 burçları (Şekil 14a, b) yer almaktadır. H11 burcunun iz düşümü olduğu tahmin edilen noktadan H15 burcuna kadar yaklaşık 175 m.'lik beden du-

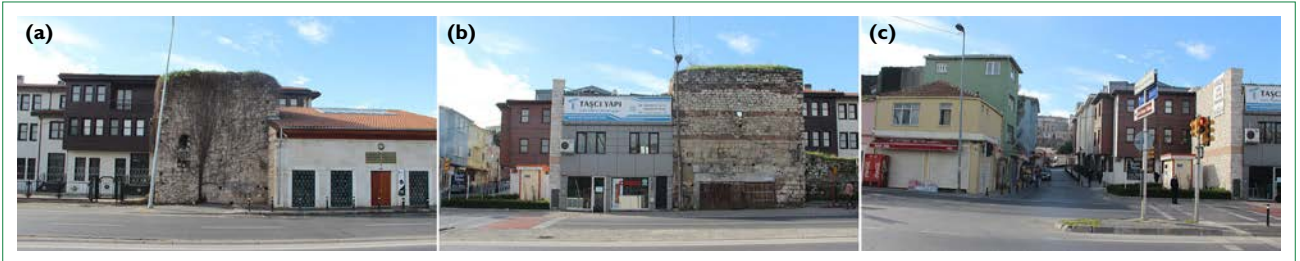
varları yer almaktadır (Şekil 11b). Aya Dimitri Kilisesi'nin (1811) güneyindeki H11 ve H12 burçları arasındaki surlardan başlayarak (Şekil 15a); H15 burcuna kadar uzanan bütüncülüğünü koruyan bölümün iç cephesi toprak altında "bahçe duvarı" kullanımında, kıyıya bakan cephesi yeşil alanla çevrilmiştir (Şekil 15b, c, Şekil 16).

Şekil 10. (a) H1. (b) H1 ve H2 arasındaki sur duvarı. (c) H2.

Şekil 11. (a) Ayvansaray'da Atık Mustafa Paşa Mahallesi. (b) Balat Karabaş Mahallesi Haliç silüeti üzerinde surlar ve yakın çevresindeki yapıların analizi.

Şekil 12. (a) H3. (b) H4. (c) H3-H4 duvarı ile günümüze ulaşmamış Ayvansaray Kapısı'nın konumu.

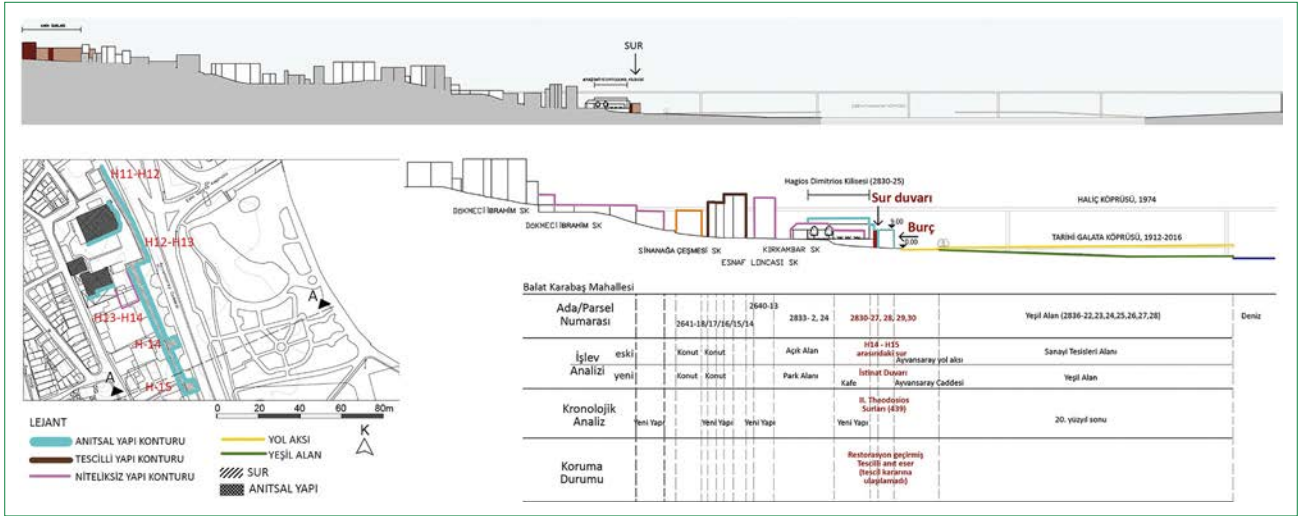
Şekil 13. (a, b) Sırasıyla H5; H5 ve H6 arasındaki görünürlüğü zayıf durumda olan sur duvarı. (c) H8 ve H9 arasındaki sur duvarı.

Şekil 14. (a) H14. (b) H14 ve H15 ile aralarında uzanan sur duvarı. (c) H15.

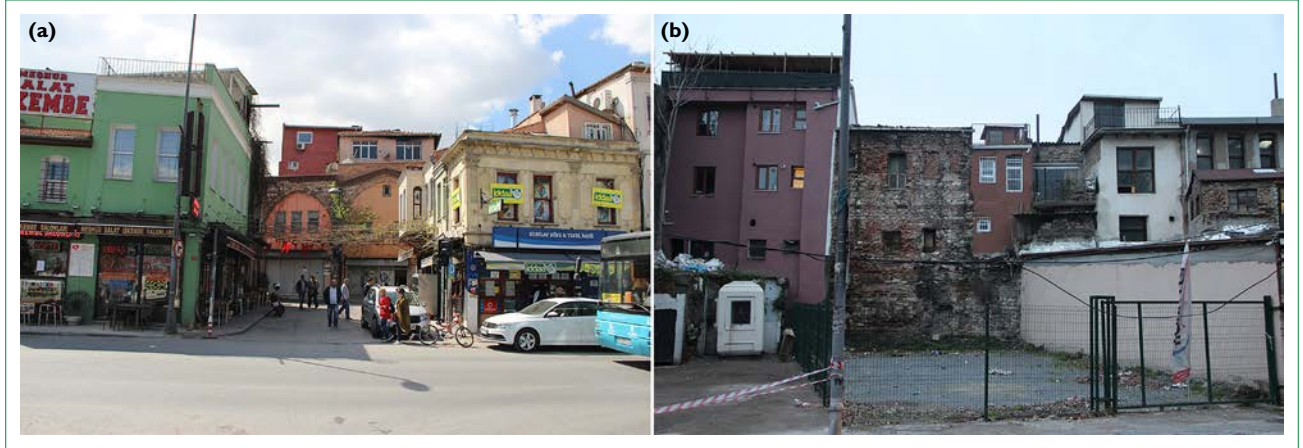
Şekil 15. (a) H11. (b) H12-13. (c) H13-H14 burçları arasında bütüncülüğünü koruyan sur duvarları.

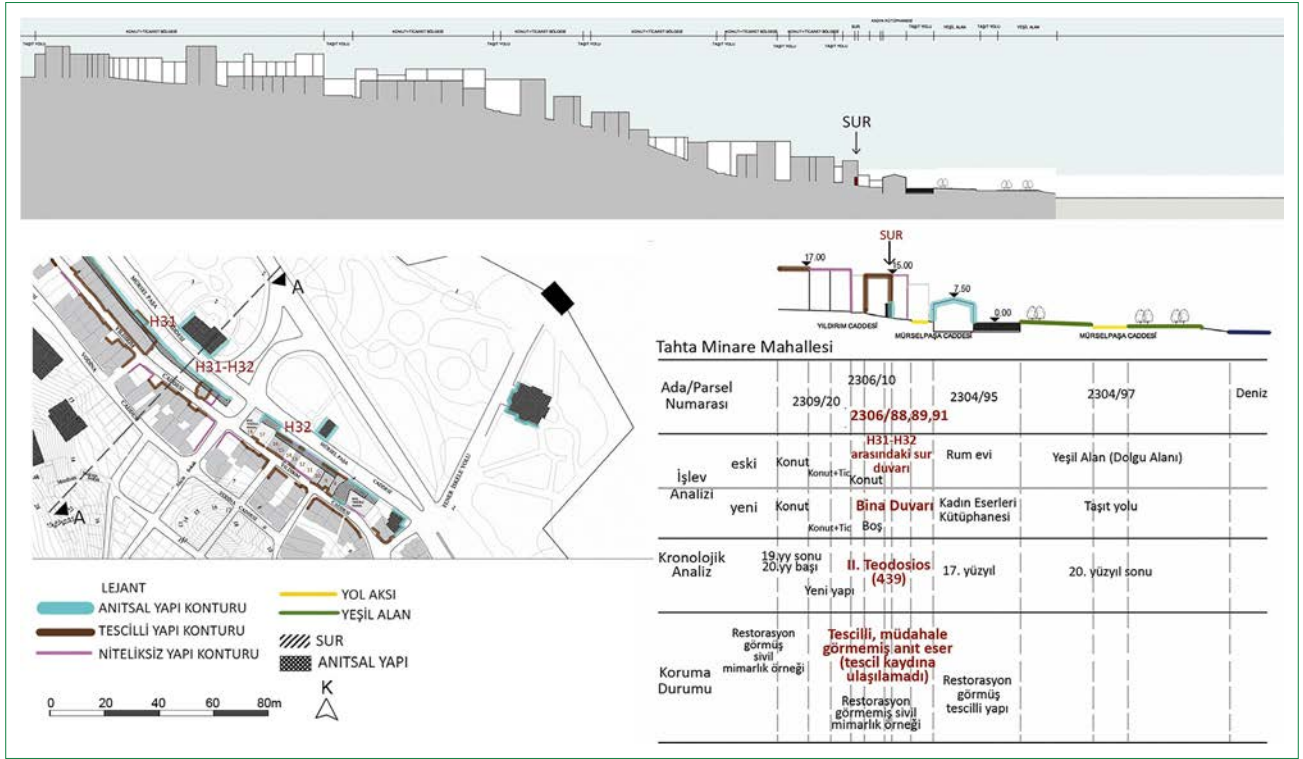
Şekil 16. Ayyansaray'da H14-H15 arasındaki beden duvarı- tarihi yarımada- yakın çevre kesiti.

Ayyansaray'dan Balat semtine doğru uzanan H15 ve H21 arasında uzanan bölüm tamamıyla yok olmuştur ve söz konusu aks üzerinde yer alan H18-H19 arasındaki Küngöz Kapısı ve H20-H21 arasındaki Balat Kapısı da günümüze ulaşmamıştır. Ancak kent içinde kıyıya dik olarak açılan Ferruh Kâhya Sokak ve İşkembeci Sokak akslarının söz konusu kapılar yerinde açılmasıyla kent içinde Küngöz ve Balat Kapılarının (Şekil 17a) izleri okunabilmektedir. Şekil 18 ve 19'daki sokak silüetlerinde görülebileceği gibi H21 ve H22 burçları ile H23 ve H24 burçları arasında uzanan beden duvarları, üzerine inşa edilen yapıların temel duvarı ya da bina duvarı olarak kullanıldığı için görünürliğini ne-

redeyse tamamen kaybetmiş (Şekil 19a) ve bölgede sadece H21 ile H22 arasında uzanan sur duvarlarının izleri yapı duvarlarından görülmektedir (Şekil 17b). Söz konusu bölgenin devamında H29 burcuna kadar kaybolan Haliç Surları hatında görülebilen ilk nokta Sveti Stefan Kilisesi'nin (1898) güneybatısındaki Bulgar *metoh* binasının (1857) güney köşesinde H29 burcunun batı cephesine ait izlerdir. H28 ve H29 arasındaki surların bir bölümü ve H29 burcunun büyük ölçüde hasar gören kuzey cephesinin Bulgar *metoh* binasının "mesnet noktası" ve "bina duvarı" olarak kullanıldığı görülmektedir (Şekil 20a, Şekil 21). Devamında tek başına kalıntılar olarak H29 ve H30 arasındaki sur duvarı ile H30

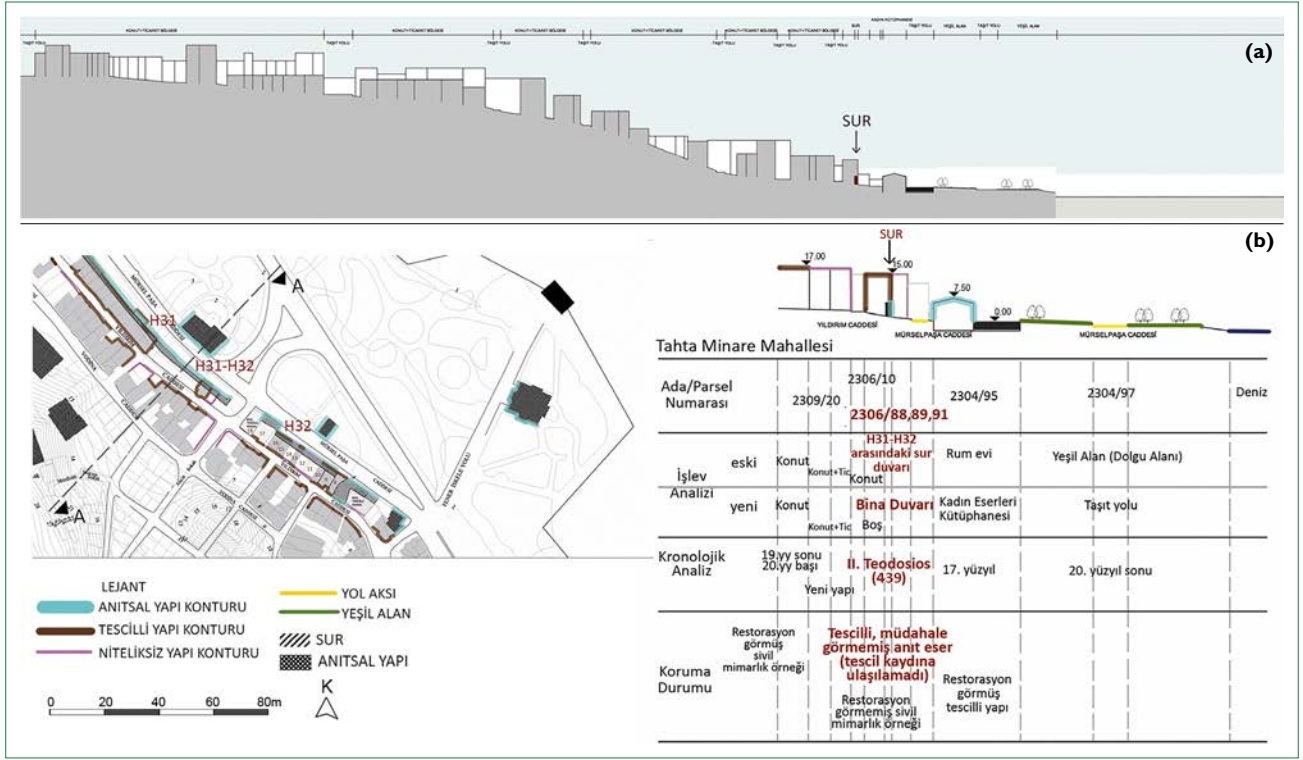
Şekil 17. (a) Yıkılan Balat Kapısı'nın (H20- günümüz konumu). (b) H21-H22 arasındaki sur duvarı izleri.

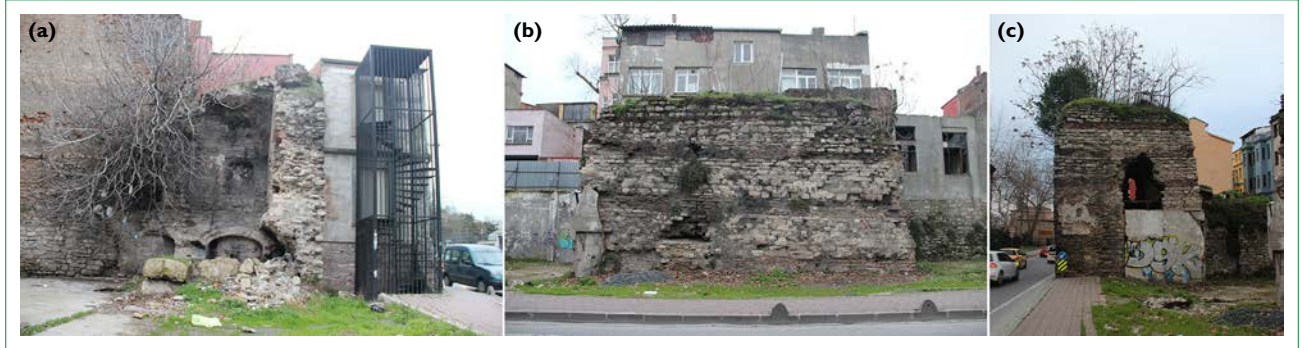
Şekil 18. Fener semtinde H31-32 arasındaki beden duvarı- tarihi yarımada-yakın çevre kesiti.

burcu yer almaktadır (Şekil 20b, c). H30'dan güneydoğusu yönünde başlayarak eski Fener Kapısı'nın (H34-H35) batısında yer alan Fener Burcu (H34)'na kadar uzanan yaklaşık 215 m sur hattının büyük bölümü üzerindeki çok katlı yapılaşmanın "bina duvarı" olarak kullanılmaktadır (Şekil 19). H29 ve H32 arasındaki sur duvarları üzerine inşa edilen çok katlı yapı grubunun "terk edilmiş" ve "harabe" niteliği sur kalıntılarının yapısal durumunu oldukça zorlarken, bazı bölümlerinin çökmesine ve yıkılmasına neden olmuştur. Bu yönüyle Haliç Surlarının acil müdahaleye en muhtaç bölümü H29 ve H32 arasındaki sur hattıdır (Şekil 22, Şekil 23, Şekil

18). Konut ve ticaret işlevindeki söz konusu yapılar kat yüksekliği, cephe düzeni ve yapısal durumları nedeniyle surların görünürlüğünü yok saymakta ve kimliğine zarar vermektedir. Devamında günümüze sadece alt seviyesi ulaşan H32 burcu, özel mülkiyette olması nedeniyle günümüzde "kafe" olarak kullanılmakta ve burcun iç mekânında uygunsuz işlevler doğrultusunda değişiklik ve ekler yapıldığı görülmektedir (Şekil 24a, Şekil 25). H32-H34 arasındaki sur duvarı üzerinde son dönemde yapılan yenilemelerde renk ve malzeme seçimi nedeniyle surun tarihsel kimliğine zarar veren uygulamalar görülmektedir (Şekil 24b, c).

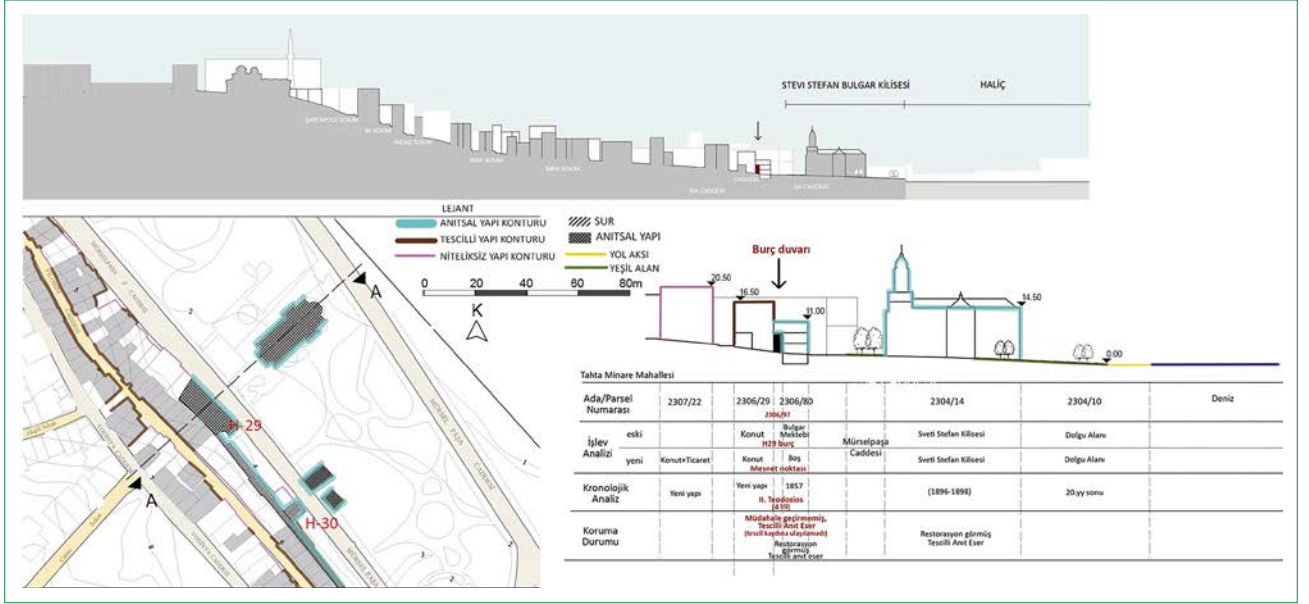
Şekil 19. Sırasıyla yukarıdan aşağıya: Balat-Fener semtlerinde, Balat Karabaş Mahallesi ve Tahta Minare Mahallesi deniz silüeti sur üzerindeki/önündeki yapıların mekânsal analizi.

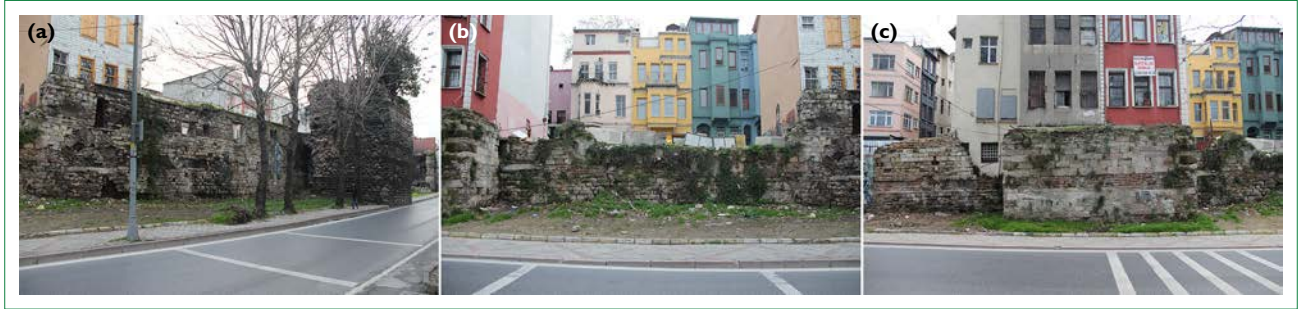
Şekil 20. (a) H29 doğu cephesi kalıntısı. (b) H29-30 arasındaki sur duvarı. (c) H30.

Fener Kapısı'nın (H34-H35) konumlandığı noktadan (günümüzde Yıldırım Caddesi aksı, Şekil 26a) yaklaşık 25 m. ileride restorasyon görmüş eski Fener evi' ne bitişik başlayan yaklaşık 165 m sur hattı, Fener Rum Patrikhanesi'nin Haliç'e bakan kuzey cephesini sınırlandıran "istinat duvarı" kullanımında olup; üzerindeki burçlar günümüze ulaşmamıştır (Şekil 27, Şekil 28). Sur hattının H41-42 arasındaki beden duvarı (Şekil 29a, b), "açık alan peyzaj ögesine" dönüşerek son bulmaktadır (Şekil 29c). Bu noktadan deniz suru niteliğindeki Haliç Surlarının, mevcut yapılı çevre içerisinde izleri birkaç noktada görülebilen Petrion Kara Surlarına birleştiği 43. burç ile arasındaki bölüm silinmiştir. Bu kesimin gerisinde Petrion iç kalesini şehir içinden saran kara surları, yapılı çevre içinde gömülü biçimdeki iç surlar kısmen ayakta. H33 ve iç ke-

simdeki en yüksek noktada yer alan ancak günümüze ulaşmayan P1 burcu arasındaki sur duvarları, Patrikhane'nin kent içinde güney-batı sınırını oluşturan ve "istinat duvarı" olarak kullanılan kısımları görülebilmektedir (Şekil 30a). Bu bölümden kuzeydoğu yönünde devam edildiğinde; P2-P3 arasındaki sur duvarının üçgen forma sahip kalıntısının kuzey cephesinin Maraşlı İlköğretim Okulu'nun (1900) güney yönünde (arka) bahçe duvarı olarak kullanılmakta ve bitişik yapılar nedeniyle yalnızca duvarın üst seviyesinin bir bölümü görülebilmektedir (Şekil 30b). Söz konusu hattın devamında günümüze ulaşmamış P3 ve P4 arasındaki duvar da Maraşlı İlköğretim Okulu'nun (1900) bahçe duvarı olarak kullanılmaktadır (Şekil 30c). Günümüzde P4 ve H43 burçlarının bitişik olduğu yapılar içinde üst seviyelerinin bir bölümü görülmektedir (Şekil

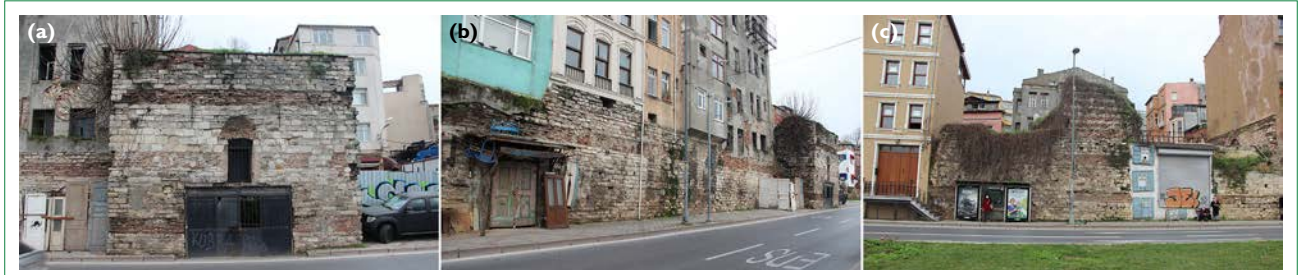
Şekil 21. Balat semtinde H28-29 arasındaki beden duvarı- tarihi yarımada-yakın çevre kesiti.

Şekil 22. (a, b) Sırasıyla H30 ve H31 arasındaki sur duvarı. (c) H31.

Şekil 23. Sırasıyla H31 ve 32 arasındaki sur duvarı.

Şekil 24. (a) H32. (b) H32 ve 33 arasındaki sur duvarı. (c) Sırasıyla H33 ve 34 arasındaki sur duvarı.

Şekil 25. Sırasıyla 20. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen H31 ve H32 burçları (İstanbul 6 Numaralı KVKBK).

Şekil 26. (a) Yıkılan Fener Kapısı'nın günümüz konumu. (b) H36-H37 arasındaki sur duvarı.

31a). P4-P5 burçları arasındaki sur duvarı, restoran – kafe kullanımındaki tek katlı nitelsiz yapı grubunun bina duvarı olarak kullanılmakta ve uygunsuz işlev nedeniyle oldukça harap durumdadır (Şekil 31b). İç kesimden kıyı yönünde uzanan kara surları hattının doğu ucunda deniz surları ile birleştiği H43 burcuna ait batı duvarı izleri ayakta olup; deniz surlarının H44 burcu ile birleşmektedir (Şekil 28a).

Fener Evi olarak anılan eski Rum Evi'ne (Şekil 32a) bitişik H44 burcundan başlayarak yaklaşık 120 m. uzunluğunda doğu yönünde uzanan ve Yeni Aya Kapı'nın (H45-H46) yer

aldığı Haliç Caddesi'nin kuzey sınırını oluşturan sur hattı günümüze ulaşmamış H46 burcunun yer aldığı (günümüzde Miralay Nazım Bey Caddesi) noktada sonlanmaktadır (Şekil 32b, Şekil 33). Güneydoğu yönünde devam edildiğinde Aya Kapı'nın yer aldığı H48-H50 burçları arasındaki yaklaşık 29 m uzunluğundaki sur parçası ve bitişiğinde eski Ayakapı Karakolu'ndan¹³ çevrilen ticari birim ve Ayakapı (Sekbanbaşı) Mescidi¹⁴ ile Ayakapı Çeşmesi (1585) yer almaktadır (Şekil 34a). Bu bölümden itibaren sur hattının kuzey cephesi önünde tek sıra yapı grubu ile konumlandırılmıştır (Şekil 8). Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi (1837)'nin kent içine

¹³ 18. yy ikinci yarısında Yeniçeri Kolluğu olarak inşa edilen yapı, 1826'dan sonra karakola dönüştürülmüştür (Tanman, 1994).

¹⁴ İlk inşa tarihi kesin olarak bilinmeyen mescit-türbe, 18. yüzyılda ve 19. yüzyıllarda olmak üzere iki defa yeniden inşa edilerek günümüze ulaşmıştır (Tanman, 1994).

Şekil 27. Sırasıyla günümüze ulaşmayan H36-37, H37-38 ve H38-39 ve H40-41 arasındaki sur duvarları.

Fener Sırtı
Abdisubaşı Mahallesi
Haliç deniz silüeti

Ada/Parsel Numarası	2301/23	2301/22	2301/8,9,10,11	12	14	2301/21,24,26	2301/15	2236/13	2236/11,12	9	10	7	6
İşlev	özgün	H40- H41	H39- H40	Konaklama/ Ticaret	Konut	H37- H39	H35- H37	Fener Evi	Boş	Konut	Konut +Ticaret		
Analizi	güncel	İstinat duvarı	İstinat duvarı			İstinat duvarı	İstinat duvarı						
Kronolojik Analiz		Petron Mimbkası surları	19.yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı			Petron Mimbkası surları		17.yy -18.yy		19.yy sonu - 20.yy başı			
Koruma Durumu		Tescilli Anıt Eser (Tescil kaydına ulaşılmamıştır)	Tescilli Sivil Mimarlık Örnekleri			Tescilli Anıt Eser (Tescil kaydına ulaşılmamıştır)		Tescilli Sivil Mimarlık Örneği		Tescilli Sivil Mimarlık Örnekleri			

Şekil 28. Fener sırtı, Abdisubaşı Mahallesi Haliç silüeti üzerinde surlar ve yakın çevresindeki yapıların analizi.

Şekil 29. (a) Günümüze ulaşmayan H41-H42 arasındaki sur duvarlarının kıyı cephesi günümüz. (b) Eski görüntüsü (İstanbul 6 numaralı KVKBK). (c) Sur duvarı iç cephesi.

Şekil 30. (a) Petron surları P1 arasında uzanan sur duvarı. (b) P2 ve P3 arasındaki sur duvarı. (c) P3 ve P4 arasındaki sur duvarı.

bakan cephesinden saran H50-H52 burçları arasındaki sur duvarları, imar planında tespit edilmiş ancak kentsel mekân içinde görülememiştir (Şekil 35). Devamında yaklaşık 80 m.

doğuda günümüzde kent içine bakan cephesi görülebilen H52 burcundan başlayarak (Şekil 34c); H55'e kadar bakımsız durumdaki 19. yüzyıl örneği az katlı, sivil mimarlık örneği

Şekil 31. (a) Yapılar arasında kalmış P4. (b) P4 ve H43 arasında uzanan sur duvarı. (c) H43 burcu batı duvarı kalıntısı.

Şekil 32. (a) H44. (b) H44-H46 (günümüz). (c) 1902 tarihli görüntüsü.

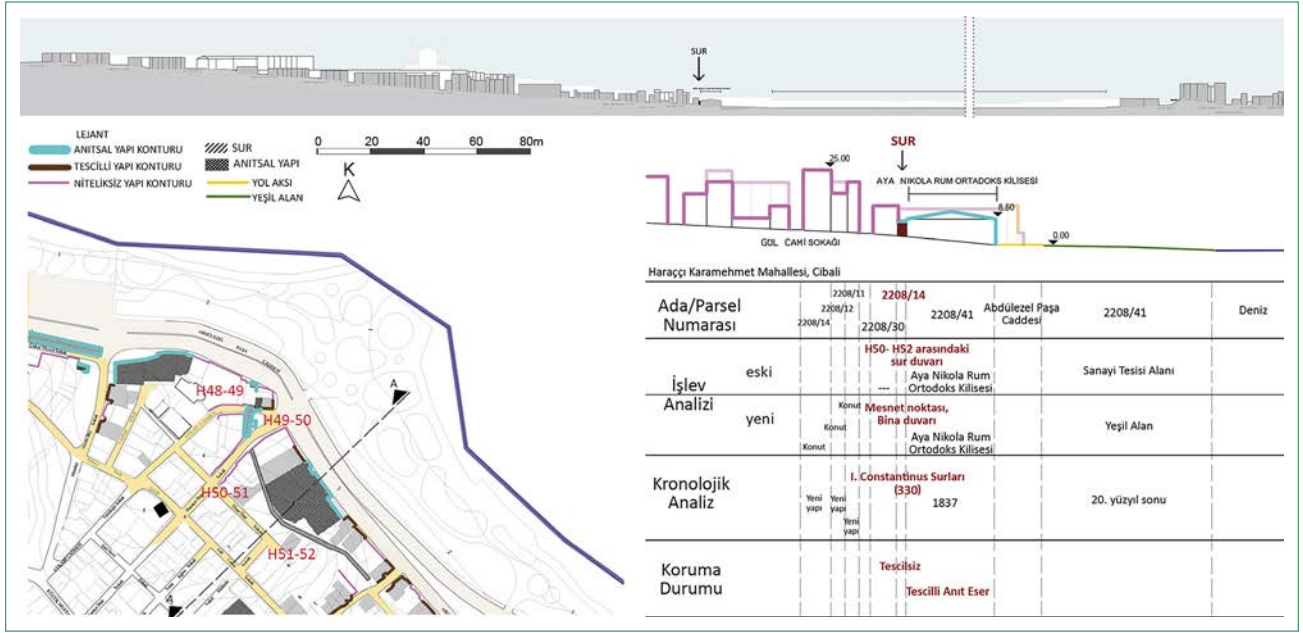
Ayakapı Semtî
Küçük Mustafa Paşa Mahallesi
Halîç deniz silüeti

Ada/Parsel Numarası	2182/1	2262/1,2,3,74	2262/4	2262/74	2262/72		
İşlev Analizi	özgün yeni	Ayakapı Hamamı Boş	Yeni Ayakapı Kapısı Boş	H44-H46 İstinat duvarı	H44 Depo	Fener Evi Depo	Ticaret
Kronolojik Analiz	Yeni yapı	1582 (16.yüzyıl)	Osmanlı Dönemi'nde açılmış sur kapısı	I. Konstantinus dönemi surları (MS 330)		17. yüzyıl	Yeni Yapı
Koruma Durumu	Tescilsiz parcel	Tescilli (Tescil kararına ulaşılmıştır) Sivil mimarlık örneği olarak belirtilen tescil kararına göre; sur hattının 2262 ada, 3 ve 74 parsellerinde yer alan bölümü tescil edilmiş. Hattın devamının yer aldığı 1 ve 2 parsellerde tescil kararına eklenmeli; kararın başlığı anıt eser olarak güncellenmelidir.		Ceneviz evi olarak tescilli parcel (2262/4); kararda sadece burca ilişkin Rum Evi'nin bilgileri girilmiştir; karara H44'un eklenmesi gerekmektedir.			

Şekil 33. Ayakapı semti, Küçük Mustafa Paşa Mahallesi deniz silüeti üzerinde surlar ve yakın çevresindeki yapıların analizi.

Şekil 34. (a, b) Sırasıyla günümüze ulaşmamış H48-H50 arasındaki Ayakapı'nın denize bakan cephesi ve kent içine bakan cephesi. (c) H52.

Şekil 35. Ayakapı semtinde H44-H45 burçları arasındaki beden duvarı-tarihi yarımada-yakın çevre kesiti.

Şekil 36. (a) H52-H53. (b) Yapı içinden görülebilen H54 kalıntıları.

yapıların iç cephesine “mesnet noktası” ve “yapı duvarı” olarak kullanılan sur duvarları görülmektedir (Şekil 35). H54’ün doğu cephesi, yapısal olarak harap durumdaki sivil mimarlık örneği yapı (2208/ 65) içinde görülebilmektedir (Şekil 36). H54 ve H55 arasındaki sur duvarı üzerinde bulunan Cibali Kapı (1027/16), günümüzde boş durumda olan Cibali Karakolu’na (2208/68–70) bitişik durumdadır (Şekil 37a, b). Kapının doğusunda üst seviyesinin bir bölümü zarar görmüş H55 burcu ve bitişiğinde yıkılan özgün Seferikoz Çeşmesi’nin (1564) yerinde yeniden yapılan çeşme bulunmaktadır. Cibali Kapı’dan doğu yönünde devam edildiğinde dışarıdan sıvalı ve boyalı durumdaki H56 (1027/9) burcu ayakta olmasına karşın; kat eklenmesi, cephe değişimleri gibi önemli mimari müdahalelere maruz kalması nedeniyle dışarıdan algılanması olanaksız durumdadır (Şekil 37c. Hattın devamında H57

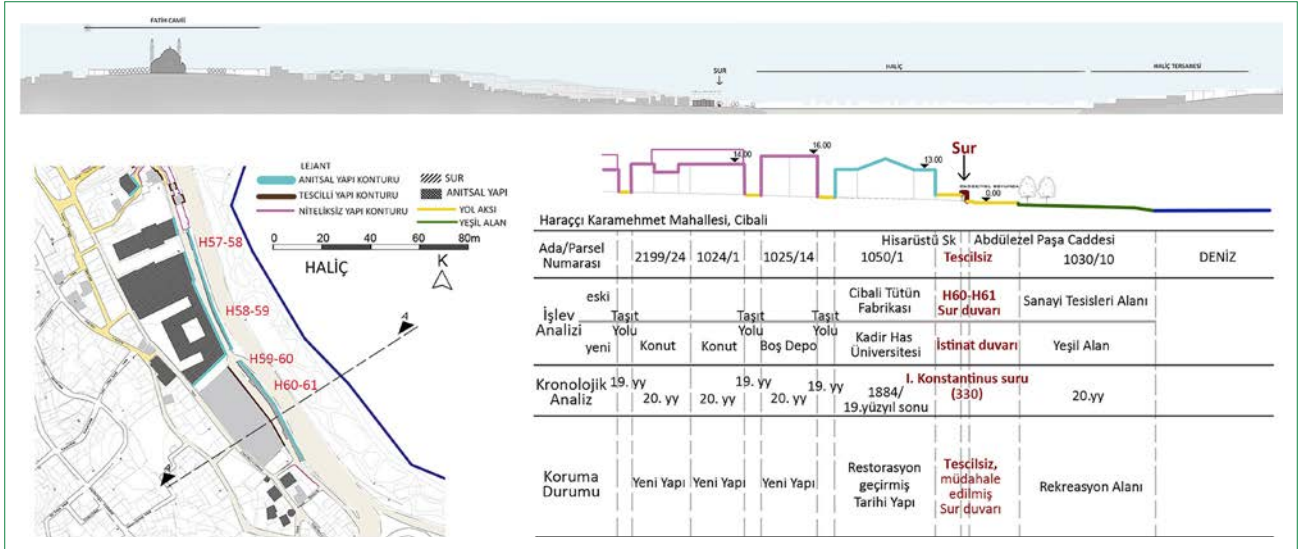
ve H61 arasındaki sur duvarı, Eski Tütün Fabrikası (1884) olarak inşa edilmiş ve 2001 yılında Kadir Has Üniversitesi kampüsü olarak dönüşümü tamamlanan ana yapı (1026/1) ve ek yapının (1050/1) kuzey cephesi önünde Abdülezel Paşa Caddesi boyunca istinat duvarı olarak kullanılmaktadır (Şekil 38a). Hat üzerinde günümüze ulaşan burç olmadığı gibi H60 ve H61 arasındaki bölümde sadece alt seviyede kalıntılar biçiminde sur duvarı izlenebilmektedir. Ayrıca bu bölümde Osmanlı Dönemi’nde açılan ve günümüze ulaşmamış Tüfenk-hane Kapısı’nın izleri yer almaktadır (Şekil 38b). Kampüsün sonlandığı bölümden doğuya doğru devam edildiğinde; H60 ve 61 arasındaki sur duvarının son kalıntısı yer almaktadır (Şekil 38c). Haliç Surlarının bu noktadan itibaren Sarayburnu’ndaki doğu ucuna kadar uzanan bölümlerine ait izler bazı tekil kalıntılar dışında silinmiştir.

Şekil 37. (a, b) Sırasıyla H54-H55 arasındaki Cibali Kapısı'nın kıyı ve iç cephesi. (b) Özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiş ve dışardan algılanması mümkün olmayan H56.

Şekil 38. (a) Günümüze ulaşmamış H57-H60 arasındaki sur duvarları. (b) H60-H61 arasındaki sur duvarı üzerinde Tüfenkhane Kapısı izleri. (c) H60-H61 arasındaki sur duvarının son kalıntısı.

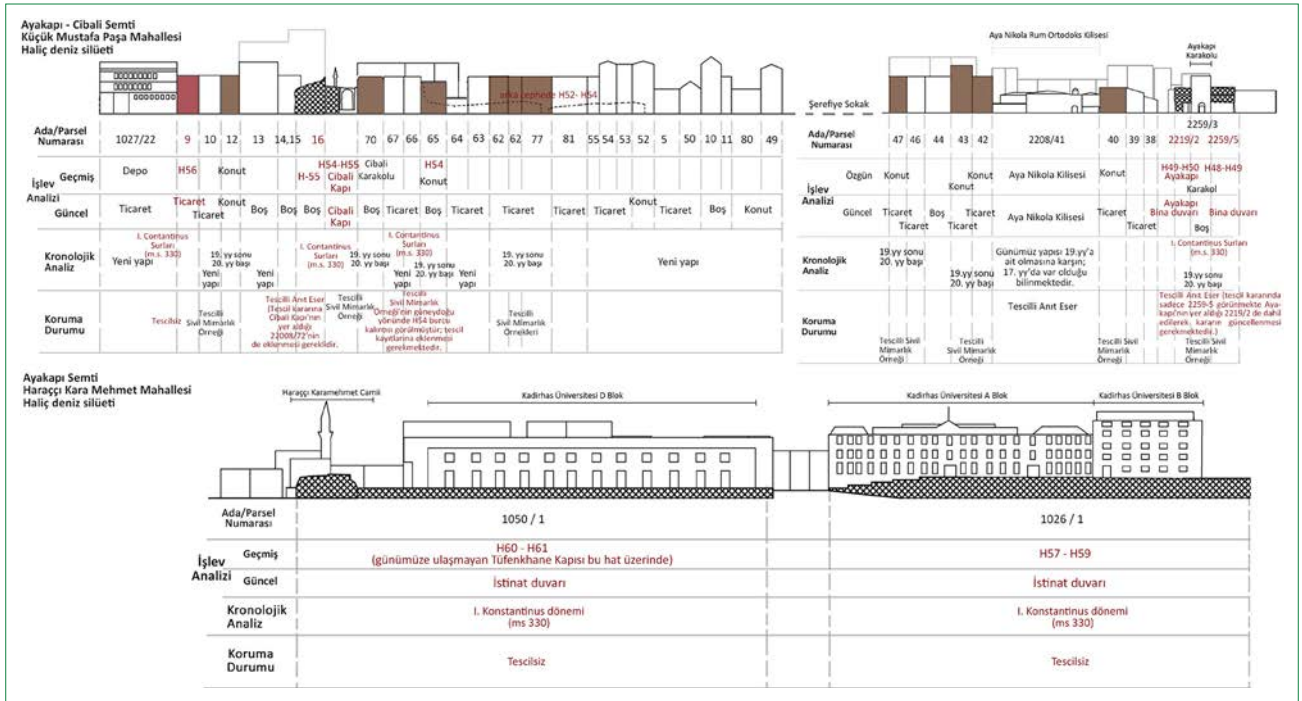

Şekil 39. Cibali semtinde H60-H61 arasındaki beden duvarı- tarihi yarımada-yakın çevre kesiti.

Plan, kesit, cephe çizimleri ve ölçekli fotoğraf çekimi aracılığıyla incelenen sur ve yakın çevresindeki yapıların mekânsal analiz çalışmaları sonucunda günümüze ulaşan sur kalıntılarının mevcut konumları, biçimlenmesi ve işlevsel çeşitlenmeleri tespit edilmiştir (Şekil 39, Şekil 40). Günümüzde surlar mesnet noktası, bina duvarı, temel duvarı ve istinat duvarı olarak değişen işlevlerde bulunduğu veya çevresindeki yapılarla bütünlük içinde varlığını sürdürmektedir. Kayıp sur bölümleri ise kentsel ölçekte yerini bıraktığı boşlukların dönüştüğü sokak düzeni, parsel-blok hiyerarşisi ve açık alan-peyzaj alanı biçimlenmesiyle morfolojik olarak okunabilir durumdadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ayvansaray ve Cibali arasında uzunluğu yaklaşık 2400 m olan Haliç Surları, savunma ve askeri bakımdan öneminin ötesine taşarak; 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar çeşitlenen dönemlerde kentin anıtsal ve sivil mimarlık bileşenleri ile bütünlük sağladığı tahribata rağmen kentsel çevre içinde yeni bir kimlik ve karaktere bürünmüştür. Mekânsal bütünlüğünü kaybederek tarihi kimliği ayırt edilemez durumdaki Haliç Deniz Surlarının kentsel çevrede bütüncül biçimde korunmasının gerekliliği yapılan analiz çalışmalarıyla ortaya konmuştur.

Şekil 40. Aşağıdan yukarıya sırasıyla Ayakapı-Cibali semti Küçük Mustafa Paşa Mahallesi ve Haraççı Kara Mehmet Mahallesi Halîç silüeti üzerinde surlar ve yakın çevresindeki yapıların analizi.

Tarihsel araştırma yoluyla Antik-dönem-1453, 1453–1839, 1839–1923, 1923–1950, 1950–1980 ve 1980- yakın geçmiş olarak belirlenen dönemlerde sur- kent ilişkisi bağlamında kentsel dinamikler ve koruma anlayışı bakımından keskin farklılıklar görülmektedir. Antik dönemden itibaren kentle birlikte gelişerek üstlendiği savunma işlevini 1453 yılında kentin el değiştirmesi sonucu kaybeden surlar, nüfus artışıyla kentin genişlemesi sonucu sınır işlevini kaybetmiştir. 1839–1923 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin yönetime ve kentlere yönelik modernleşme arzusu ile dönemin gerekliliklerine koşut olarak kentsel düzenlemeler karşısında engel olarak görülen surlar geri plana atılarak; yıkımlara konu olmuştur. Söz konusu dönemden itibaren erken tarihli yasal düzenlemelerde surların eski eser sayılarak, korunmasına yönelik kararlar alınmasına karşın günümüze kadar gelen süreçte kentsel dinamikler söz konusu olduğunda geri planda tutulmaya hatta yok sayılmaya devam edilmiştir.

Güncel mekânsal analiz çalışmaları sonucunda, sur kalıntıları boyunca kentsel alanın tümünde ortak olarak görülen temel bozulma nedenleri, tarihsel süreçten günümüze devam ettirilen bayındırlık ve imar faaliyetleri, ulaşım kararları ve trafik yükü, plansız ve düzensiz yapılaşma ile işlevlendirmeler, çöküntü alanlar, sosyal sürekliliğin sağlanamaması ve günümüzde soylulaştırma faaliyetlerinin hız kazanması (*gentrification*), tescil kaydı eksiklikleri, toplumsal ve yönetsel anlamda koruma bilincinin yeterli düzeyde gelişmemiş olması ve farklı menfaat gruplarını kapsayan bütüncül bir “*yönetim planı*” içinde yer almaması olarak özetlenebilmektedir.

Bayındırlık ve imar faaliyetleri; Halîç kıyısında sur önünde yaşanan kentsel dönüşüm sonucu oluşan sahil yolu ve kıyı hattında planlanan geniş yeşil alanlar, deniz surlarının tarihsel bağlamını oluşturan doğal çevre değerlerini yitirmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, “yenileme kanunu” kapsamında Halîç'te son yıllarda Cibali, Fener, Balat ve Ayvansaray yenileme alanı olarak ilan edilmiş, Balat ve Fener'de yapılacak uygulamalar mahkeme kararlarıyla durdurulsa da “Ayvansaray Türk Mahallesi Yenileme Projesi” hayata geçirilmiş ve 2019 senesinde tamamlanmıştır. Bu kapsamda detaylı analiz edilmiş ve hızlı kentsel dönüşüm uygulamaları, surlara ilişkin direkt müdahale içermese de tarihi çevrenin özgün değerlerine zarar vermektedir.

Kent içi ulaşım kararları ve trafik yükü, Halîç boyunca uzanan sahil yolu başta olmak üzere ikincil yol bağlantılarının sur cephelerine bitişik olarak konumlandırılması ve özellikle sur önü alanların otopark olarak kullanımı, surların varlığı için tehdit oluştururken aynı zamanda surların görünümünü kaptırmaktadır.

Plansız ve düzensiz yapılaşma alanda yapılan projelendirme çalışmalarına bağlı olarak yeni yapı ve işlevlerin parçacıl uygulamalar olarak kalması, surların günümüze ulaşmış bölümlerinin varlığını ve görünebilirliğini tehdit etmektedir. Bunun yanı sıra mevcut yapıların *çöküntü* alanlarına dönüşmüş olması, özellikle sur duvarlarının bina duvarı olarak kullanıldığı H29 ve H32 arasındaki bölüm için yapısal tehdit oluşturmakta ve acil olarak önlem alınması gereken alanların başında gelmektedir.

İşlevsel, mekânsal ve sosyal sürekliliğın sağlanamamasına ek olarak günümüzde soylulaştırma faaliyetlerinin hız kazanması (gentrification), tarihsel süreçte özellikle 1960'lı yıllardan itibaren alanın sosyal dönüşümü sonucu kullanıcılarının özgün karakteri değişime uğramış ve bu gelişme sur çevresinde düzensiz ve aykırı yapılaşmaların sayısı arttırmıştır. Bununla birlikte 2013 yılı sonrası dönemde özellikle Balat ve Fener semtlerinde Gemlik-Haliç arasında BURULAŞ Deniz uçağı seferlerinin başlaması (2013), Haliç Metro Köprüsü'nün (2014) açılması, yerli ve yabancı turistlerin ilgisindeki artış ve yeni ticari işletmelerin açılmasıyla birlikte kentsel çevre değişmeye başlamıştır (Erkan & Altıntaş, 2018). Ancak değişimlerin bütüncül olmayan müdahaleler yaratması, sosyal homojenliği ve buna bağılı sur çevresindeki mekânsal yapılaşmayı tehdit etmektedir.

Toplumsal ve yönetsel anlamda koruma bilincinin yeterli düzeyde gelişmemiş olması ve bütüncül bir "yönetim planı" kapsamında ele alınmamış olması; kentin en eski bileşenlerinden biri olarak Haliç Surları, arkeolojik değer başta olmak üzere eskilik değeri, çevre değeri ve eğitim değeri ile ön plana çıkmaktadır. Ancak Tarihi Yarımada Yönetim Planı içinde göz ardı edilen söz konusu değerleriyle kentin diğerkatmanları ve bileşenleri ile iç içe olan surların korunmasına rehberlik edecek bir yönetim planı hazırlığı şarttır. Haliç Surlarının H5 ve H6, H23 ve H24, H50 ve H52, P1 ve P2, H57 ve H60 burçları arasındaki sur duvarları ile H56 burcu tescilsiz bölümleri oluşturmaktadır. Tescilli H22 burcu parseline ilişkin kararda burcun yerine ya da üzerine yeni bir yapı inşa edildiğı görülmüştür. Bunun yanında H44 burcunun yer aldığı parselin (2262/4) Ceneviz Evi ismiyle sivil mimarlık örneğı olarak tescil edilmiş olduğu ve kayıtlarda burcun parselinin bitişigindeki Rum Evi'nin işaretlendiğı görülmüştür. Tescil kararındaki bu durumun düzeltilerek; H44 burcunun da eklenmesi gerekmektedir. H44 ve H46 arasında sur duvarının tescil kararı incelendiğinde; tescil edilen bölüme (2262/3) ek olarak doğu uçtaki iki parselin (2262/1, 2) daha eklenmesi gerekliliğı görülmüştür. H48 ve H50 arasındaki Aya Kapı'nın da yer aldığı sur duvarında tescil kaydı sadece kuzeydoğuköşesindeki bölüm (2259/5) için yapılmıştır; söz konusu kararın H49-H50 arasındaki sur duvarının (2259/2) da eklenerek düzenlenmesi gerekmektedir. H52 ve H53 arasındaki sur duvarının büyük bölümü (2208/5, 7, 9, 54, 73) tescilli olmasına karşın; surların güneydoğucundaki bölümünün de karara eklenmesi gerekmektedir. Surların koruma statüsündeki tescil kararlarındaki eksikliklere ek olarak; kesintisiz hat olarak ayakta kalan duvarların bile bütüncül tescil edilmediğı görülmüştür. Haliç Surlarının batı ucunda Kara Surlarıyla birleşen H1 ve H5 arasında uzanan *İstanbul Kara Surları Koruma Alanı* kapsamına dâhil edilen bölümde Kara Surları ile birlikte H3 burcuna kadar olan bölümü (2867/60), H3 ve H4 arasındaki sur duvarı (2867/72), H4 (2672/1-6) ve H4 ile H5 arasındaki sur duvarı (2867/72) olmak üzere parçalı olarak yapıldığı görülmektedir. H11-H14 arasındaki sur duvarı (2830/24), H14-H15 arasındaki sur duvarı (2830/27, 28, 39, 30) ve H15

(2833/) olarak kaydedilmiştir. H54 ve H55 arasındaki sur duvarının, H54 ve Cibali Karakolu'nun güneyine bitişik duvarı (2208/72) tescil kaydı, Cibali Kapı'nın bulunduğu sur duvarı ve H55 burcunun (1027/16) yer aldığı parselden ayrılmıştır. Çevresindeki düzensiz yapılaşma tehdidinden uzak ve etrafı yeşil alan ile çevrili H1-H5 ve H11-H15 arasındaki bütünlüğünü büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmış bölümlerde ise surların tanıtımına yönelik herhangi bir bilgilendirme elemanının olmaması kent sakini ve ziyaretçilerin koruma bilinci ve farkındalığının oluşmasını engellemektedir. 19. yüzyılda estetik ve işlevsel kaygılarla başlayan korumanın boyutları günümüze kadar gelen genişleyerek toplumsal bellek ve yer kavramlarıyla tanımlanan, bireyin yaşamına dair her şeyi içeren bir olguya dönüşmüştür (Günay, 2009). İnsanın içinde bulunduğu doğa ile kendi ürettiğı saygın kültür varlıklarını yok etmesinin kendi varlığını da yok edeceği bilinciyle donatılması günümüzde uygulanması gerekli koruma anlayışıdır. Sürekli bir çatışma ile kendini yeniden üreten kentte doğal ve kültürel varlıkların korunması, temelde kendi varlığımızın da korunması anlamına gelmektedir. Tarih boyunca önemli kayıplara uğramış Haliç Deniz Surlarının günümüze ulaşan bölümlerinin görünürlüğüne ve algılanmasına etki edecek düzenlemelerin sağlanması şüphesiz sur farkındalığına ve korunması konusundaki uygulamaların gelişmesine yardımcı olacaktır. Günümüze ulaşan bölümlerde olduğu gibi kentsel mekân içinde okunabilen izlere yönelik tanıtım ve sunum yaklaşımları geliştirilmelidir. Geçmişten günümüze mekânsal sürekliliğe sahip Haliç Deniz Surlarının günümüze ulaşan bölümlerinin bütüncül bir sistem olarak değerlendirmesiyle bütüncül tescil işlemlerinin yapılması önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Ahunbay, M., & Ahunbay Z. (1994). Sur Onarımları. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 7 (s.79-80). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Akın, N. (1994). Fener. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3 (s.279-281). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Altınyıldız Artın, N. (2007). The Architectural Heritage of Istanbul and the Ideology of Preservation. *Muqarnas: An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World*, (24), 281-305. <https://doi.org/10.2307/25482464>
- Altınyıldız Artın, N. (2019). Muhafaza Mimarlık. İletişim Yayıncılık.
- Anonim, (1957). İstanbul'un Kitabı. İstanbul Vilayeti Neşriyat ve Turizm Müdürlüğü.
- Anonim, (1994). Surlar. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 7 (s.74-78). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Ashworth, G. J. (1991). *War and the City*. Routledge.
- Bandarin, F., & Oers, R. V. (2012). The Changing Context of Urban Heritage Management, *The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century* (s.75-113). John Wiley & Sons.
- Bosselmann, P. (2008). *Urban Transformation: Understanding City Design and Form*. Island Press.
- Bilsel, C. (2011). "Les Transformations d'Istanbul": Henri Prost's planning of Istanbul (1936-1951). *A|Z ITU Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(1), 100-116.
- Boyd, H. S., & Freely, J. (2016). İstanbul'u dolaşırken. Pan Yayıncılık.
- Bruce, D., & Creighton, O. (2006). Contested Identities: The Dissonant Heritage of European Town Walls and Walled Towns, *International Journal of Heritage Studies*, 12(3), 234-54. <https://doi.org/10.1080/13527250600604498>
- Bütüner Baş, F. (2008). Old City Walls as Public Spaces in Istanbul, *Public Istanbul Spaces and Spheres of the Urban* (s.141-161). Transcript Verlag.
- Çelik, Z. (2008). *Transforming Urban Fabrics. Empire, Architecture, and the City: French – Ottoman Encounters, 1830-1914*. University of Washington Press.
- Çelik, Z. (2015). 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul (2. Baskı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- De la croix, H. (1972). *Military Considerations in City Planning: Fortifications, George Braziller*.
- Dinçer, İ., Enilil Z. Ş., Evren Y. (2009) İstanbul'un Koruma Alanlarının Değerlendirilmesi, *MEGARON*, 4(1), 5-15.
- Dinçer, İ. (2011). The Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in Istanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 43-60. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552474>
- Dinçer, İ. (2013). Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramının Sunduğu Olanaklar. *International Journal of Architecture and Planning*, 1(1), 22-40.
- Dirimtekin, F. (1956). Fetihden Önce Haliç Surları. İstanbul Enstitüsü.
- Dobby, A. (1978). *Conservation and planning (The built environment)*, Nelson Thornes Ltd.
- Duranay, N., Gürsel, E., Ural, S. (1972). Cumhuriyet'ten Bu Yana İstanbul Planlaması. *Mimarlık*, (105), 67-108.
- Engin, V. (2008). Rumeli Demiryolu. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 35 (s.235-237). <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/35/C35011509.pdf>
- Ergin, O., N. (1995). *Mecelle-i Umur-ı Belediye, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları*.
- Erkal, N. (2001). Haliç Extra-Mural Zone: A Spatio-Temporal Framework for Understanding the Architecture of the Istanbul City Frontier [Basılmamış Doktora Tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Esmer, M. (2016). Ayvansaray'daki Kentsel Yenileme ve Dönüşümün Değerlendirilmesi, *Mimarlık*, (389), 47-52.
- Enilil, Z., Ş. (2011). The Neoliberal Agenda and the Changing Urban Form of Istanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 5-25. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552475>
- Erkan, N, Altıntaş, S. (2018). Soylulaştırmanın Gündelik Hayattaki Görünümleri: Balat'ın Mekânsal ve Sosyal Dönüşümü. *İDEALKENT*, 9(23), 292-335. <https://doi.org/10.31198/idealkent.416805>
- Eyice, S. (2010). *Tarih Boyunca İstanbul*. Etkileşim Yayınları.
- Fontana-Giusti, G. (2011). Walling and the city: the effects of walls and walling within the city space. *The Journal of Architecture*, 16(3), 309-345. <https://doi.org/10.1080/13602365.2011.570056>
- Gülersoy, N., Z. (1981). *Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği [Basılmamış Doktora Tezi]*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Günay, B. (2009). Conservation Of Urban Space As An Ontological Problem. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 26(1), 123-156.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Arşivi, [<http://ataturkkita-pligi.ibb.gov.tr/ataturkkita-pligi/index.php>] Erişim Tarihi (20.01.2021)
- İstanbul Sit Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı. (2010). Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu. İstanbul Tarihi Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı.
- İstanbul Sit Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı. (2011). İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı. İstanbul Tarihi Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı.
- İstanbul Sit Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı. (2018). İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı. İstanbul Tarihi Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı.
- İstanbul Fatih Belediyesi Arşivi.
- İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü (KVKBKM) Arşivi
- Jokilehto, J. (1999). *A history of Architectural Conservation*. Institute of Architectural Studies.
- Kâhya, Y., & Tanyeli, G. (1994). Unkapanı Köprüleri. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 7 (s.326-327). Tarih Vakfı Yayınları.
- Koçu, R., E. (1960). Balat Kapsusu. İstanbul Ansiklopedisi 4 (s. 1970-1971). İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Koçu, R., E. (1965). Cibali. İstanbul Ansiklopedisi 7 (s.3547-3549). İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Kostof, S. (1991). *The City Shaped-Urban Patterns and Meanings Through History*. Bulfinch Press.
- Kuban, D. (2010). İstanbul Bir Kent Tarihi (4. Baskı), Tarih Vakfı Yayınları.
- Kublay Yetişkin, A. (2012). İstanbul Haritaları 1422-1922. Denizler Kitabevi.
- Le Corbusier, (2018). *Atina Anlaşması, Yapı Kredi Yayınları*.
- Lorichs, M. (1902). *Konstantinopol unter Sultan Suleiman dem Grossen aufgenommen in Jahre 1559* durch Melchior Lorichs aus Flensburg nach der Handzeichnung des Künstlers in der Universitäts-Bibliothek zu Leiden. Rudolf Oldenbourg.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyetin ilk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi-1, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16(1-2), 59-67.
- Millingen, V. A. (1899). *Byzantine Constantinople the Walls of the city and Adjoining Historical Sites*. Elibron Classics Replica Edition.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. Ayrıntı Yayınları.
- Müller-Wiener, W. (2002). İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası. Yapı Kredi Yayınları.
- Nijenhuis, W. (1991). *City Frontiers and Their Disappearance*. *Assemblage*, (16), 42-53. <https://doi.org/10.2307/3171161>

- Ortaylı, İ. (1993). Abdülezal Paşa Caddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 1 (s.29-30). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Rossi A., (1984). The Architecture Of The City. MIT Press.
- Sakaoğlu, N. (2007). Surlar Osmanlı Dönemi Onarımları. Uluslararası Kara surlarının Korunması için Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu, İstanbul (s. 32-36). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Pervititch, J. (2000). Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları Kent Araştırmaları Dizisi.
- SALT Araştırma Arşivi, [https://saltonline.org/tr/tag/25/acik-arsiv] Erişim Tarihi (23.01.2021)
- Schneider, A., M. (1950). Mauern und Tore am Goldenen Horn zu Konstantinopel. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Semiz, N. H. (2014). İstanbul Haliç ve Marmara surları, belgeleme çalışmaları, tarihi ve peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik öneriler [Basılmamış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Sharp, F. C. (2005). Exporting the Revolution: The Work of the SPAB outside Britain 1878-1914 (s.187-213). From William Morris: Building Conservation and the Arts and Crafts Cult of Authenticity. Yale University Press.
- Tekeli, İ. (2013). İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tanman, M., B. (1994). Ayakapı Çeşmesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 1 (s.437). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Tanman, M., B. (1994). Ayakapı Karakolu. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 1 (s.437-438). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Yerasimos, S. (2010). İstanbul İmparatorluklar Başkenti. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İnternet Kaynakları

- URL-1: Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr/>, 20 Mart 2022.
- URL-2: ICOMOS, Tarihi kent ve kentsel Alanların korunması ve yönetimi için Valetta İlkeleri [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf] Erişim Tarihi (03.02.2021).
- URL-3: ICOMOS, Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü, [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0066198001536912401.pdf] Erişim Tarihi (03.02.2021).
- URL-4: ICOFORT Charter on Fortifications and Military Heritage; Guidelines for Protection, Conservation and Interpretation. (Final Draft version: July 15, 2020) [https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/General_Assemblies/GA2020_Sydney/Working_documents/December_GA2020_Working_Docs/GA202012_65_Finaldraft_ICOMOS_ICOFORT_Charter_EN.pdf] Erişim Tarihi (01.02.2021)
- URL-5: ICOMOS (1997) "Carcassonne (France)- Advisory Body Evaluation, [https://whc.unesco.org/en/list/345/documents/] Erişim Tarihi (01.02.2021)
- URL-6: Atina Tüzüğü, [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf] Erişim Tarihi (01.02.2021)
- URL-7: Amsterdam Bildirgesi [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf] Erişim Tarihi (01.02.2021)
- URL-8: Tarihi alanların korunması ve çağdaş rolleri konusunda Nairobi tavsiyeleri, [http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13133&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html] Erişim Tarihi (02.02.2021)
- URL-9: ICOMOS, Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü), [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf] Erişim Tarihi (04.02.2021)
- URL-10: ICOMOS, Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf] Erişim Tarihi (04.02.2021).
- URL-11: [http://www.envanter.gov.tr/Index/search?q=hali%C3%A7+surlar%C4%B1] Erişim Tarihi (01.08.2020)